

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П. ДРАГОМАНОВА**

ВАЙНОЛА Ренате Хейкїївна

УДК 378.14: 37.013.42

**ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ОСОБИСТІСНОГО РОЗВИТКУ
МАЙБУТНЬОГО СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА
В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ**

13.00.04 - теорія та методика професійної освіти

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук

Київ – 2009

Дисертацією є рукопис
Робота виконана в Національному педагогічному університеті імені
М. П. Драгоманова, Міністерство освіти і науки України

Науковий консультант: доктор педагогічних наук, професор,
член-кореспондент АПН України
Сисоєва Світлана Олександрівна,
Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих
АПН України, завідувач відділом інноваційних
педагогічних технологій

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор,
Поліщук Віра Аркадієвна,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка, завідувач
кафедри соціальної педагогіки;

доктор педагогічних наук, професор,
Зверєва Ірина Дмитрівна,
Інститут проблем виховання АПН України, головний
науковий співробітник лабораторії соціальної
педагогіки;

доктор педагогічних наук, професор,
Чобітько Микола Григорович,
Інститут міжнародних відносин Національного
авіаційного університету, заступник директора з
наукової роботи

Захист відбудеться „11” червня 2009 року о 14⁰⁰ на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.01 в Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова, 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий „30” квітня 2009 р.

**Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради**

В.Д. Сиротюк

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Провідною метою модернізації та удосконалення вищої освіти в Україні є досягнення принципово нового рівня якості підготовки майбутнього фахівця. Вирішення цього завдання пов'язано зі зміною акцентів у меті вищої освіти з формування випускника вищої школи на вирішення проблеми цілісного розвитку особистості студента, його творчої індивідуальності, підготовки до професійної діяльності в умовах інноваційного розвитку суспільства. Підґрунтям для вирішення цих завдань є Закони України “Про освіту” (1996), „Про вищу освіту” (2002), Державна національна програма „Освіта (Україна ХХІ століття)” (1993), Національна доктрина розвитку освіти України (2001), Болонська декларація Євросоюзу (1999 р.), Закон України „Про соціальні послуги” (2003 р.), Закон України „Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні” (2004 р.).

Зміна духовних та національних пріоритетів розвитку українського суспільства вимагає виховання особистості, здатної до самостійної продуктивної соціально-позитивної діяльності. Соціальні педагоги мають сприяти духовному, культурному та моральному розвитку підростаючого покоління. Вирішення цього завдання, насамперед, пов'язано з підвищенням ефективності професійної підготовки майбутнього соціального педагога, спрямованістю її на особистісний розвиток студента.

Водночас, вивчення стану професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів показує, що в особистісному розвитку студента у процесі його професійної підготовки існує низка суперечностей, а саме - між:

- системою професійної підготовки спеціалістів соціальної сфери (орієнтованої переважно на формування спеціальних знань та на оволодіння відповідними до них технологіями) та необхідністю розробки нових дидактичних підходів і методів, що забезпечуватимуть розвиток особистості спеціаліста та його здатність до саморозвитку;
- сприятливими умовами для самостійної, творчої професійної діяльності, що складаються в період модернізації діяльності вищої школи, та недостатньою готовністю викладачів вищих навчальних закладів до їх використання;
- масовим характером підготовки фахівців соціальної сфери в умовах вищого навчального закладу та потребою у реалізації особистісно орієнтованого підходу до професійної підготовки майбутнього соціального педагога;
- зацікавленістю сучасного суспільства у фахівцях, здатних до пошуку та реалізації оптимальних шляхів, умов і засобів соціалізації дітей та молоді, їх соціального захисту, підтримки й обслуговування, та формами роботи сучасної вищої школи, що не повною мірою забезпечують

формування та розвиток відповідних професійних знань та умінь соціального педагога;

- особистісними якостями майбутнього соціального педагога, на формування яких спрямована професійна підготовка у вищому навчальному закладі, та сучасними вимогами, нормами, стандартами професійної діяльності.

Подолання означених суперечностей потребує системного впровадження особистісно орієнтованого підходу до професійної підготовки майбутнього соціального педагога, створення сприятливих умов для його особистісного розвитку, формування професійно-значущих якостей, необхідних для забезпечення успішного розв'язання завдань соціально-педагогічної роботи.

Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить, що наукові дослідження проблем формування та розвитку особистості педагога в процесі професійної підготовки ґрунтуються на положеннях і висновках: сучасної філософії освіти (В.П. Андрущенко, І.А. Зязюн, В.Г. Кремень та ін.), неперервної професійної освіти (С.І. Архангельський, Ю.К. Бабанський, В.І. Луговий, П.І. Підласистий та ін.), теорії розвитку особистості педагога в умовах неперервної професійної освіти (С.У. Гончаренко, Н.Г. Ничкало, С.О. Сисоєва, І.Л. Федотенко та ін.), особистісно-орієнтованого підходу (І.Д. Бех, О.В. Бондаревська, М.Г. Чобітько, С.К. Шандрук та ін.), досліджень проблем університетської освіти (О.В. Глузман, О.П. Мещанінов та ін.).

Належна увага в наукових дослідженнях приділялася проблемам професійної підготовки педагога, зокрема таким її аспектам: загально педагогічна підготовка вчителя в системі вищої педагогічної освіти (О.А. Абдуліна, В.І. Бондар, Н.М. Дем'яненко, О.Г. Мороз та ін.), індивідуалізація професійно-педагогічної підготовки (В.Ф. Паламарчук, О.М. Пехота), професійне становлення педагога (О.А. Дубасенюк), формування творчої особистості вчителя (Н.В. Кичук), підготовка вчителя до формування творчої особистості учня (С.О. Сисоєва), культурологічна та художньо-естетична освіта майбутнього вчителя (О.Л. Шевнюк, О.П. Щолокова), економічна підготовка педагогічних кадрів (О.Т. Шпак), науково-технічна підготовка вчителів (М.С. Корець), підготовка вчителя до формування здорового способу життя вихованців (О.Д. Дубогай, Л.П. Сущенко), підготовка вчителя початкових класів (П.М. Гусак, Л.О. Хомич), методична підготовка майбутнього вчителя (О.Г. Ярошенко), розвиток самостійної пізнавальної діяльності майбутнього вчителя (М.М. Солдатенко), формування педагогічної свідомості вчителя (О.С. Цокур), професійне самовиховання, самовизначення та самовдосконалення педагога (С.Б. Єлканов, О.Г. Кучерявий, Н.М. Нікітіна, Н.Г. Протасова та ін.).

Дидактичні й методичні основи педагогічного процесу у вищій школі розглянуто в працях А.М. Алексюка, С.І. Архангельського, В.А. Кушнір, В.О. Сластьоніна. Ця проблема деталізована через дослідження таких аспектів, як-от:

теоретичні засади виховання і навчання у вищому навчальному закладі (В.І. Лозова), упровадження в практику вищої освіти педагогічних технологій (А.С. Нісімчук), засоби гуманізації освітнього середовища (М.І. Романенко), сутність кредитно-модульної технології навчання у вищому навчальному закладі (І.В. Мороз, П.І. Сікорський та ін.)

Проблема розвитку особистості значною мірою висвітлена в психологічній науці (Г.О. Балл, Л.І. Божович, Л.С. Виготський, Б.Д. Ельконін, В.В. Рибалка, М.Л. Смульсон та ін.), зокрема такий її аспект, як формування та розвиток творчої особистості (В.І. Андрєєв, Ю.З. Гільбух, О.Н. Лук, В.О. Моляко та ін.).

Проблема професійної підготовки майбутнього соціального педагога знайшла своє відображення у наукових положеннях теорії соціальної педагогіки (М.А. Галагузова, І.Д. Зверева, А.Й. Капська, І.А. Липський, А.В. Мудрик, А.О. Рижанова, Л.А. Стефан та ін.); соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю в різних соціумах (О.В. Безпалько, Г.М. Лактіонова, В.М. Оржеховська, Ю.Й. Поліщук, С.В. Савченко та ін.).

Окрім того, проблемі професійної підготовки майбутнього фахівця соціальної сфери присвячено праці вітчизняних учених за такими напрямками: управління якістю соціальної освіти (М.Б. Євтух); педагогічний, психологічний та управлінський аспекти професійної підготовки соціального педагога (Л.І. Міщик); професійна підготовка соціальних працівників в умовах університетської освіти (О.Г. Карпенко); підготовка соціального педагога до соціально-правового захисту особистості (І.М. Ковчина); професійна підготовка соціальних педагогів в умовах неперервної освіти (В.А. Поліщук); дидактичні основи підготовки студентів до соціально-педагогічної діяльності (С.Я. Харченко). У працях російських дослідників подано теоретичні засади особистісно-орієнтованого підходу до професійної соціальної роботи (В.Г. Бочарова); багаторівневої, системної професійної підготовки соціальних педагогів (Ю.М. Галагузова, І.А. Зимня); дидактики соціальної освіти (Н.М. Платонова); теоретичні підходи до визначення професіоналізму в соціальній роботі (Є.І. Холостова); формування та розвитку особистості соціального працівника як професіонала (Н.Б. Шмельова).

Водночас, незважаючи на значну кількість наукових праць щодо різних аспектів професійної підготовки майбутнього соціального педагога, проблема його особистісного розвитку в процесі професійної підготовки у вищому навчальному закладі та розробка педагогічних засад цього процесу потребують ґрунтовного дослідження комплексу педагогічних проблем: вивчення та деталізації понять "особистісний розвиток майбутнього соціального педагога", „педагогічні засади особистісного розвитку майбутнього соціального педагога”; особливостей розвитку особистісних якостей майбутнього соціального педагога в процесі професійної підготовки; організаційно-методичних умов та

педагогічних закономірностей особистісного розвитку майбутнього соціального педагога в процесі професійної підготовки тощо.

Об'єктивна суспільна значущість якісної професійної підготовки соціального педагога, недостатній рівень теоретичної дослідженості проблеми особистісного розвитку майбутнього соціального педагога в процесі професійної підготовки та її практичного впровадження в умовах вищого навчального закладу зумовили вибір теми дисертаційного дослідження: „**Педагогічні засади особистісного розвитку майбутнього соціального педагога в процесі професійної підготовки**”.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до тематичного плану науково-дослідної роботи Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова за напрямом „Теорія і технологія навчання і виховання в системі освіти”, затвердженого Вченою радою НПУ імені М.П.Драгоманова, (протокол № 5 від 27 січня 2005 року). Тема дисертації узгоджена в Раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки та психології АПН України (протокол № 3 від 21 березня 2006 року).

Мета дослідження: здійснити цілісний науковий аналіз проблеми професійної підготовки майбутнього соціального педагога; розробити й обґрунтувати педагогічні засади особистісного розвитку майбутнього соціального педагога в процесі професійної підготовки у вищому навчальному закладі.

Об'єкт дослідження: професійна підготовка майбутнього соціального педагога у вищому навчальному закладі.

Предмет дослідження: педагогічні засади особистісного розвитку майбутнього соціального педагога в процесі професійної підготовки у вищому навчальному закладі.

Концепція дослідження. Дослідження особистісного розвитку майбутнього соціального педагога в процесі професійної підготовки набуває ефективності, якщо воно здійснюється на засадах особистісного підходу до розвитку майбутнього соціального педагога в процесі професійної підготовки. Узагальнення концепцій особистісного підходу (В.В.Рибалка, С.О.Сисоєва) дозволило розглядати особистісний підхід як методологічний інструментарій дослідження, який розкриває сукупність концептуальних положень та педагогічних технологій, метою яких є забезпечення більш глибокого, цілісного розуміння особистості та закономірностей її особистісного розвитку. Особистісний підхід до професійної підготовки майбутнього соціального педагога доповнюється у дослідженні особистісно орієнтованим та особистісно соціальним підходами як похідними, зведеними до рівня сукупності технологій, форм та методів педагогічної взаємодії.

Теоретичними основами побудови концепції дослідження педагогічних засад особистісного розвитку майбутнього соціального педагога є сучасні

філософські підходи (системно-структурний, системно-функціональний, акмеологічний, синергетичний); концепції (неперервної професійної педагогічної освіти, особистісно орієнтованої, соціальної освіти); принципи соціально-педагогічної діяльності (сприяння самореалізації дітей та молоді в усіх сферах їх життєдіяльності, клієнтоцентризму, опори на потенційні можливості людини, максимізації соціальних ресурсів).

Системно-цілісний підхід (Ю.К. Бабанський, В.П. Беспалько, М.С. Каган та ін.) стосовно процесу особистісного розвитку майбутнього фахівця соціальної сфери застосовано з метою аналізу особистості студента як складної системи, компонентами якої є професійно-вагомості якості, що знаходяться у взаємодії й утворюють цілісність процесу. Системний підхід виступив методологічним механізмом вивчення становлення особистості майбутнього соціального педагога як складної, багаторівневої системи, що вирізняється своїми компонентами, показниками їхніх проявів, функціональними особливостями, ієрархією побудови, динамікою розвитку. Застосування акмеологічного підходу (О.С. Анісімов, В.П. Бранський, А.А. Деркач, С.Д. Пожарський та ін.) дозволило підтвердити положення про провідну роль особистісного розвитку в професійному зростанні людини, досягненні особистістю вершини розвитку. Визначено, що особистісний розвиток відбувається, як самодетермінований рух будь-якої цілісної відкритої системи до впорядкованості з метою досягнення максимально можливого за даних умов рівня розвитку. Синергетичний підхід (О.М. Анохін, Є.В. Бондаревська, С.П. Курдюмов, Г.Хакен та ін.) застосовано як систему наукових уявлень про світ як взаємодію складних систем, здатних до самоорганізації, що існують на різних рівнях, об'єднані низкою нелінійних зв'язків і знаходяться в нестійкому стані. Розвиток особистості як системи при цьому визначається не лише зовнішніми факторами, а переважно спонтанним впорядкуванням унаслідок саморозвитку особистості. Цей процес розглянуто як виявлення та створення сприятливих умов для становлення складних особистісних утворень майбутнього соціального педагога. Застосування синергетичного підходу дозволило загострити увагу на внутрішніх педагогічних умовах особистісного розвитку майбутнього фахівця соціальної сфери.

Розробка педагогічних засад особистісного розвитку майбутнього соціального педагога потребувала відповідної деталізації поняття „педагогічні засади”. Загальнопедагогічні засади розглядаються як сукупність розроблених педагогічною наукою ідей, гіпотез, понять, термінів, категорій, законів, закономірностей, що застосовуються як вихідні положення для опису й пояснення педагогічних процесів та явищ.

Педагогічні засади особистісного розвитку майбутнього соціального педагога в процесі професійної підготовки розглядаються як сукупність фундаментальних наукових положень: педагогіки та психології щодо розвитку особистості (поняття, концепції, моделі, педагогічні закономірності); теорії та методики професійної освіти та соціальної педагогіки, що спрямовані на

забезпечення досягнення мети та завдань професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів. Педагогічні засади особистісного розвитку майбутнього соціального педагога в умовах вищого навчального закладу містять: концепцію, технологічну модель, критерії ефективності особистісного розвитку майбутнього соціального педагога, організаційно-методичні умови та педагогічні закономірності особистісного розвитку майбутнього соціального педагога в процесі професійної підготовки в умовах вищого навчального закладу.

Дослідження педагогічних засад особистісного розвитку майбутніх соціальних педагогів у процесі професійної підготовки в умовах вищого навчального закладу ґрунтується на тенденціях розвитку сучасної вищої освіти: гуманізації та гуманітаризації; пріоритетності творчого розвитку майбутніх фахівців; інноваційності організаційних форм навчально-виховного процесу в вищому навчальному закладі.

Педагогічні засади особистісного розвитку майбутнього соціального педагога в процесі професійної підготовки характеризується єдністю трьох взаємопов'язаних складових: *професійної* – підтвердження професійних намірів у процесі професійної підготовки, оволодіння майбутнім соціальним педагогом сучасними теоріями й технологіями соціально-педагогічної роботи, сукупністю професійних умінь та навичок, досягнення успіху в професіоналізації та в професійній реалізації; *соціальної* – спрямованої на формування творчої адаптативності, гнучкості та динамічності у взаємодії з різними соціальними групами та клієнтами в різних соціальних умовах, зближення Я-ідеального та Я-реального, розуміння та прийняття себе й інших, досягнення максимально можливого рівня соціалізованості завдяки включенню особистості до конструктивної діяльності, що запобігає соціальним негативам, порушенню соціальної рівноваги; *особистісно-моральної* – спрямованої на досягнення єдності ціннісних, моральних та особистісних характеристик, пріоритетними з яких є: альтруїзм, особистісна відповідальність, моральна свідомість; побудова системи моральних якостей із орієнтацією на принципи гуманізму та соціальної справедливості, спрямованість дій, учинків на забезпечення соціального благополуччя.

Реалізація концепції дослідження особистісного розвитку майбутнього соціального педагога в процесі професійної підготовки в умовах вищого навчального закладу потребує моделювання змістовного та технологічного забезпечення професійної підготовки, урахування організаційно-методичних умов навчально-виховного процесу, факторів впливу вузівського освітнього середовища, базування на компонентах та показниках особистісного розвитку майбутнього соціального педагога.

Загальна гіпотеза дослідження полягає в тому, що особистісний розвиток майбутнього соціального педагога в процесі професійної підготовки набуває ефективності, якщо він моделюється відповідно до науково

обґрунтованих педагогічних засад особистісного розвитку майбутнього соціального педагога, а саме: сукупності базових понять, концепції, технологічної моделі, критеріїв ефективності особистісного розвитку майбутнього соціального педагога, організаційно-методичних умов та педагогічних закономірностей особистісного розвитку майбутнього соціального педагога, які розкривають сутність і особливості реалізації в процесі професійної підготовки майбутнього соціального педагога у вищому навчальному закладі особистісного, особистісно орієнтованого та особистісно соціального підходів.

Загальна гіпотеза дослідження конкретизована в **часткових гіпотезах**:

Особистісний розвиток майбутнього соціального педагога набуває ефективності, якщо:

- змістове забезпечення процесу професійної підготовки (зміст освітньо-професійної програми підготовки, навчального плану, програм курсів, професійної практики та самостійної роботи) спрямовано на формування та розвиток професійно-значущих особистісних якостей студента;
- використання загально-наукових, специфічних та інноваційних методів та організаційних форм навчально-виховного процесу ґрунтується на принципах доцільності, послідовності, неперервності, функціональності та інтегративності;
- у процесі професійної підготовки майбутнього соціального педагога реалізуються такі педагогічні закономірності: гуманізація професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів; залучення студентів до узагальнення та використання інновацій соціально-педагогічної роботи в організаційних формах навчально-виховного процесу; пріоритет творчого розвитку майбутніх соціальних педагогів.

Відповідно до об'єкта, предмета, мети, концепції та гіпотези визначено основні завдання дослідження:

1. Проаналізувати ступінь дослідженості проблеми у вітчизняній і зарубіжній педагогічній теорії та практичній діяльності вищих навчальних закладів.
2. Розробити структуру професійно-значущих особистісних якостей соціального педагога.
3. Розробити концепцію особистісного розвитку майбутнього соціального педагога в процесі професійної підготовки у вищому навчальному закладі.
4. Розробити, обґрунтувати та експериментально перевірити технологічну модель забезпечення особистісного розвитку майбутнього соціального педагога в процесі професійної підготовки.
5. Визначити критерії ефективності особистісного розвитку майбутнього соціального педагога.

6. Виявити організаційно-методичні умови забезпечення особистісного розвитку майбутнього соціального педагога.

7. Сформулювати педагогічні закономірності особистісного розвитку майбутнього соціального педагога в процесі професійної підготовки.

8. Розробити навчально-методичний комплекс для забезпечення особистісного розвитку майбутнього соціального педагога в процесі професійної підготовки у вищому навчальному закладі.

Методологічною основою дослідження є системно-структурний, структурно-функціональний, акмеологічний та синергетичний підходи до розвитку особистості; сучасні освітні парадигми (антропологічна, гуманістична, гуманітарна, культурологічна); концепції (неперервної професійної педагогічної, особистісно-орієнтованої та соціальної освіти). Методологія дослідження представлена також особистісним, особистісно орієнтованим та особистісно соціальним підходами до вивчення процесів та явищ, що забезпечують гуманістичну спрямованість особистісного розвитку майбутнього соціального педагога.

Теоретичну основу дослідження становлять положення, що ґрунтуються на: засадах філософії освіти (В.П. Андрущенко, В.П. Бех, В.Г. Кремень та ін.); теорії психології (Г.С. Костюк, Б.Ф. Ломов, С.Л. Рубінштейн та ін.); психології особистості, як системи, що розвивається (Л.І. Анциферова, А.Г. Асмолов, О.О. Бодальов, В.А. Петровський, К.К. Платонов та ін.); психології діяльності (Г.С. Батищев, О.М. Леонтьєв та ін.); психології розвитку та самовиховання особистості (Л.С. Виготський, Л.І. Рувінський та ін.); теорії педагогічних систем (В.П. Беспалько, О.В. Глузман, В.Д. Шадриков та ін.); теорії і практики особистісно-орієнтованої освіти (І.Д. Бех, О.В. Бондаревська, С.І. Подмазін, М.Г. Чобітько, І.С. Якиманська та ін.); педагогічного процесу вищої школи (С.І. Архангельський, А.М. Алексюк, В.І. Бондар, В.А. Кушнір, В.О. Сластьонін та ін.); теорії та практики професійної підготовки майбутнього фахівця соціальної сфери (М.Б. Євтух, А.Й. Капська, Н.М. Платонова, Н.Б. Шмельова та ін.); теорій розвитку творчої особистості (Г.О. Балл, В.В. Рибалка, В.О. Моляко, С.О. Сисоєва та ін.).

Методи дослідження:

- *теоретичні*: аналіз (історичний, порівняльний, ретроспективний), систематизація, порівняння та зіставлення різних поглядів на досліджувану проблему; узагальнення теоретичних підходів із метою визначення поняттєво-категоріального апарату; теоретико-методичний аналіз літературних джерел з метою виявлення факторів впливу освітнього середовища вищого навчального закладу на особистісний розвиток майбутнього соціального педагога; аналіз нормативних джерел із метою виявлення питомої ваги професійних завдань, структурно-змістових блоків у професійній підготовці майбутнього соціального педагога, що були б спрямовані на розв'язання завдань особистісного розвитку студента; контент-аналіз змісту навчальних програм предметів соціально-

педагогічного циклу, тем, завдань для практичної та самостійної роботи студентів, з метою виявлення чинників впливу на розвиток показників особистісного розвитку майбутнього соціального педагога;

- *емпіричні*: діагностичні (анкетування, опитування, ранжування, нарративні методики); обсерваційні (включене та опосередковане спостереження); методи математичної статистики для кількісного та якісного аналізу емпіричних даних; констатувальний і формувальний експерименти, ретроспективний аналіз власного педагогічного досвіду автора з метою виявлення ефективності запропонованих організаційно-методичних умов та впровадження технологічної моделі особистісного розвитку майбутнього соціального педагога в процесі професійної підготовки у вищому навчальному закладі.

Організація дослідження. Дослідження проводилося у п'ять етапів упродовж 2001-2008 років.

На *першому етапі* (1999-2001 рр.) вивчався стан дослідженості проблеми; були проаналізовані філософська, соціологічна, історико-педагогічна, психолого-педагогічна, соціально-педагогічна література з проблем теорії і практики особистісно орієнтованої освіти, теорії та методики професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів; визначалися об'єкт, предмет, мета і завдання, були сформульовані концепція та гіпотеза дослідження.

На *другому етапі* (2002-2005 рр.) було з'ясовано сучасний стан розробленості проблеми в теорії та методиці професійної освіти та соціально-педагогічній практиці, розроблена програма та визначено методи дослідження, здійснено аналіз практичного вирішення проблеми особистісного розвитку майбутнього соціального педагога в процесі професійної підготовки; обґрунтовано положення педагогічної концепції та технологічної моделі особистісного розвитку майбутнього соціального педагога в процесі його професійної підготовки; розпочато дослідно-експериментальну роботу, модернізовано й удосконалено зміст курсу „Технології соціально-педагогічної роботи”.

На *третьому етапі* (2006-2008 рр.) завершено дослідно-педагогічну роботу з експериментальної перевірки визначених організаційно-педагогічних умов особистісного розвитку майбутнього соціального педагога, здійснено впровадження отриманих результатів у практику роботи вищих навчальних закладів України, здійснено аналіз, систематизацію й узагальнення здобутих у процесі теоретичного аналізу та дослідно-експериментальної роботи даних, внесено корективи в концептуальні положення, сформульовано загальні висновки та практичні рекомендації, визначено перспективи подальших досліджень проблеми.

Експериментальну базу дослідження становили Інститут соціальної роботи та управління Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, Національний аграрний університет, Хортицький навчально-

реабілітаційний багатопрофільний центр м. Запоріжжя, Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, Інститут психології і соціальної педагогіки Київського міського педагогічного університету імені Б.Д. Грінченка, Інститут соціальних наук імені Г. Алієва Міжрегіональної академії управління персоналом (м. Київ), Тернопільський державний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка.

У дослідженні брали участь 647 студентів I - IV курсів спеціальності „Соціальна педагогіка” (освітньо-кваліфікаційного рівня „бакалавр”), 102 студенти освітньо-кваліфікаційних рівнів „спеціаліст” та „магістр”, 21 викладач, 112 спеціалістів центрів соціальних служб для сім’ї, дітей та молоді. Усього експериментом було охоплено 882 особи.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що *уперше* розроблено й обґрунтовано: структуру професійно-значущих особистісних якостей соціального педагога; педагогічні засади особистісного розвитку майбутнього соціального педагога в процесі професійної підготовки у вищому навчальному закладі: сукупність базових понять, концепція особистісного розвитку майбутнього соціального педагога в процесі професійної підготовки; технологічна модель забезпечення особистісного розвитку майбутнього соціального педагога в процесі професійної підготовки у вищому навчальному закладі; критерії ефективності, організаційно-методичні умови та педагогічні закономірності особистісного розвитку майбутнього соціального педагога в процесі професійної підготовки у вищому навчальному закладі; *удосконалено* зміст освітньо-професійної програми підготовки майбутнього соціального педагога на основі положень кредитно-модульної системи; методи та організаційні форми навчально-виховного процесу щодо особистісного розвитку майбутнього соціального педагога у вищому навчальному закладі; *подальшого розвитку* набули принципи, стадії особистісного розвитку майбутнього соціального педагога; фактори впливу вузівського освітнього середовища на розвиток особистості студента.

Теоретичне значення дослідження полягає в тому, що: *здійснено теоретичний аналіз* понять, які утворюють підвалини педагогічних засад особистісного розвитку майбутнього соціального педагога в процесі професійної підготовки („особистісний розвиток”, „професійний розвиток особистості”, „особистісний підхід”, „особистісно орієнтований підхід”, „особистісно соціальний підхід”, „особистісні якості”, „освітнє середовище вищого навчального закладу”, „педагогічні засади”, „педагогічні закономірності”, „критерії ефективності”); *теоретично обґрунтовано* поняття: „особистісний розвиток майбутнього соціального педагога”, „педагогічні засади особистісного розвитку майбутнього соціального педагога”, „технологічна модель особистісного розвитку майбутнього соціального педагога”, „мета особистісного розвитку майбутнього соціального педагога”; *визначено й теоретично обґрунтовано*: компоненти та показники особистісного розвитку майбутнього

соціального педагога; принципи побудови моделі особистісного розвитку майбутнього соціального педагога; пріоритетні напрями особистісного розвитку майбутнього соціального педагога у вищому навчальному закладі; педагогічні закономірності й організаційно-методичні умови особистісного розвитку майбутнього соціального педагога.

Практичне значення дослідження полягає в розробці та впровадженні: *навчально-методичного комплексу* до навчального курсу „Технології соціально-педагогічної роботи” (навчально-методична програма курсу, навчально-методична картка дисципліни, навчальний посібник „Технології соціально-педагогічної роботи”, курс лекцій „Технології соціально-педагогічної роботи”, програма підготовки до літньої соціально-виховної практики); змісту *творчого конкурсу* для абітурієнтів спеціальності „Соціальна педагогіка”, *рекомендацій* по організації та проведенню асистентської (викладацької) практики; *навчального плану* підготовки соціального педагога освітньо-кваліфікаційного рівня „бакалавр”; розробці *переліку та змісту професійних умінь* соціального педагога, що реалізуються в навчальних курсах ”Технології соціально-педагогічної роботи”, „Соціальна молодіжна політика”, „Психолого-педагогічна терапія” для освітньо-професійної програми Державного галузевого стандарту спеціальності „Соціальна педагогіка” для науково-методичного забезпечення професійної підготовки студентів усіх освітньо-кваліфікаційних рівнів спеціальності „Соціальна педагогіка” вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації.

Матеріали дослідження можуть бути використані студентами, викладачами, аспірантами з метою підвищення ефективності навчального процесу, у ході науково-пошукової роботи; керівниками структурних підрозділів фахових факультетів із метою оптимізації процесу професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів; при підготовці слухачів курсів підвищення кваліфікації спеціалістів Центрів соціальних служб для сім’ї, дітей та молоді.

Результати дослідження впроваджено в Інституті соціальної роботи та управління Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, Природничо-гуманітарному науково-дослідному інституті Національного аграрного університету (довідка № 21 від 15.05.2006 р.), Хортицькому навчально-реабілітаційному багатопрофільному центрі м. Запоріжжя (довідка № 39-с від 21.12.2007 р.), Ніжинському державному університеті імені Миколи Гоголя (довідка №04/1413 від 27.10.2008 р.), Інституті психології і соціальної педагогіки Київського міського педагогічного університету імені Б.Д. Грінченка (довідка № 907 від 05.12.2008 р.), Інституті соціальних наук імені Г. Алієва Міжрегіональної академії управління персоналом (довідка № 112 від 23.02.2007 р.), Тернопільському державному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка (довідка №956-40/03 від 24.10.2008 р.).

Особистий внесок автора полягає в розробці аспектів впровадження технологій соціально-педагогічної роботи (4.5.6 розділи посібника написаного в співавторстві з А.Й. Капською та О.В. Безпалько); здійсненні моніторингу програм центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді (в інформаційно-аналітичному звіті УДЦССМ за 2000 р. у співавторстві зі С.В. Толстоуховою та І.М. Пінчук), у визначенні особливостей організації та проведення навчання спеціалістів за програмою „Ігротеки на вулиці” (у методичних рекомендаціях, у співавторстві з О.А. Рочевою).

На захист виносяться педагогічні засади особистісного розвитку майбутнього соціального педагога в умовах вищого навчального закладу, що містять:

- Концепцію особистісного розвитку майбутнього соціального педагога в процесі професійної підготовки, що спирається на обґрунтовані базові дефініції й положення дослідження; спрямовується на особистісний розвиток студента в органічній єдності професійної, соціальної та особистісно-моральної складових;
- Технологічну модель забезпечення особистісного розвитку майбутнього соціального педагога у вищому навчальному закладі, компоненти якої (змістовий, технологічно-процесуальний та компонент впливу освітнього середовища вищого навчального закладу) відображають мету, завдання та результат особистісного розвитку майбутнього соціального педагога в процесі професійної підготовки та засоби його досягнення;
- Критерії ефективності особистісного розвитку майбутнього соціального педагога в процесі професійної підготовки в умовах вищого навчального закладу (об'єктивні, суб'єктивні та процесуальні);
- Організаційно-методичні умови особистісного розвитку майбутнього соціального педагога: створення позитивного емоційно-сприятливого освітнього середовища; спрямування змістового забезпечення процесу професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів на формування та розвиток професійно-значущих особистісних якостей студента; застосування комплексу методів та організаційних форм навчально-виховного процесу, що ґрунтуються на принципах доцільності, послідовності, неперервності, функціональності та інтегративності; використання методів і форм соціально-педагогічної роботи для особистісного розвитку студентів у навчально-виховному процесі; спрямування змісту та форм самостійної роботи на залучення студентів до самостійної пізнавальної діяльності, самокорекції та самоконтролю; упровадження педагогічних технологій самоактуалізації студентів у процесі професійної практики;
- Педагогічні закономірності процесу особистісного розвитку майбутнього соціального педагога у процесі професійної підготовки як сукупність об'єктивних, стійких і суттєвих зв'язків, що зумовлюють його ефективність у розв'язанні завдань особистісного розвитку майбутнього соціального педагога: гуманізація професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів; залучення студентів до узагальнення та використання інновацій соціально-педагогічної

роботи в організаційних формах навчально-виховного процесу; пріоритет творчого розвитку майбутніх соціальних педагогів.

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні та практичні результати дослідження були представлені в доповідях та повідомленнях на наукових, науково-практичних та науково-методичних конференціях різного рівня:

- *Міжнародних* – „Соціальна робота в Україні на початку ХХІ століття: проблеми теорії і практики” (Київ, 2002), „Теорія і практика гендерного виховання студентської молоді: досвід, проблеми, перспективи” (Запоріжжя, 2004), “Педагогіка духовності: поступ у третє тисячоліття” (Київ, 2005), “Інноваційні технології превентивного виховання дітей та молоді: соціально-педагогічний аспект” (Чернівці, 2005), „Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами” (Київ, 2006), Другі міжнародні драгоманівські читання (Київ, 2006), „Соціальна робота і сучасність: теорія і практика”(Київ, 2006), „Наука та освіта – 2006” (Дніпропетровськ, 2006), VIII Міжнародний „Тиждень освіти дорослих” (Київ, 2007), „Підготовка соціальних педагогів та соціальних працівників в контексті Болонського процесу”(Чернівці, 2007), „Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору: моніторинг якості освіти” (Київ, 2007), „ Соціальна робота в Україні: вектор розвитку в третьому тисячолітті” (Київ, 2007), „Актуальні питання соціально-педагогічної роботи у загальноосвітніх закладах” (Київ, 2009). „Проблеми освіти у Польщі та в Україні в контексті процесів глобалізації та євроінтеграції” (Київ – Житомир, 2009);

- *Всеукраїнських* – „Українська система виховання: пошуки, проблеми” (Івано-Франківськ, 1998), „Актуальні проблеми соціалізації особистості в сучасних умовах” (Чернігів, 2006), „Викладач і студент: проблеми ефективної співпраці” (Черкаси, 2006), „Особистість Омеляна Поповича в контексті розвитку освіти та культурно-громадського життя Буковини кінця ХІХ ст. – до сучасності” (Чернівці, 2006), „Художньо-освітній простір України в контексті новітньої історії” (Київ, 2007), „Актуальні проблеми формування здорового способу життя учнівської та студентської молоді” (Ніжин, 2007), „Теорія та практика підготовки соціальних педагогів та психологів у вищому навчальному закладі: досвід, проблеми та перспективи” (Запоріжжя, 2007), „Роль педагогічної етики у професійній підготовці сучасного вчителя” (Київ, 2008), „Актуальні проблеми соціально-педагогічної роботи з різними категоріями населення” (Черкаси, 2008), „Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології”(Умань, 2008), „Теорія і практика запровадження засад Болонського процесу в Україні” (Київ, 2009);

- *міжвузівських* – „Вища освіта України у національному і глобальному вимірах” (Київ, 2004), „Педагогічна освіта України: національні традиції та європейські інновації” (Київ, 2005), V Мистецько-педагогічні читання пам’яті професора О.П. Рудницької (Київ, 2007).

Результати дисертаційного дослідження обговорювалися на засіданнях кафедри соціальної педагогіки Інституту соціальної роботи та управління Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, щорічних (2000-2008 рр.) звітних науково-практичних конференціях професорсько-викладацького складу Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова.

Автор особисто брала участь в апробації результатів дослідження, працюючи доцентом кафедри соціальної педагогіки Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, виконуючи обов'язки заступника декана соціально-гуманітарного факультету, декана факультету соціальної роботи та соціальної педагогіки Інституту соціальної роботи та управління Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова; брала участь у засіданнях робочих груп Державної соціальної служби для сім'ї, дітей та молоді, працювала в якості консультанта, тренера у соціальних проектах міжнародних неурядових організацій (ЮНІСЕФ, Християнський дитячий фонд), які реалізовувалися за підтримки Міністерства освіти і науки України, Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту.

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження відображені в 58 наукових працях, у тому числі: 2 монографіях, 2 підручниках, 9 навчально-методичних посібників, 2 програмах навчальних курсів, 4 методичних рекомендаціях, 27 одноосібних статтях у наукових фахових виданнях, 6 статтях у збірниках матеріалів конференцій та 6 статтях в інших виданнях. Загальний обсяг особистого внеску становить 80,2 друкованих аркушів.

Кандидатська дисертація „Формування творчої особистості школяра в системі виховної роботи” зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки захищена в Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова в 1998 році. Її матеріали в тексті докторської дисертації не використовуються.

Структура і обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, шести розділів, висновків, списку використаних джерел (608 найменувань, з них 17 іноземними мовами), 8 додатків на 103 сторінках. Робота містить 14 таблиць та 6 рисунків. Загальний обсяг роботи – 542 сторінки, з них – 386 сторінок основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність і доцільність обраної теми; визначено об'єкт, предмет, мету, завдання, гіпотезу, концепцію та методи дослідження, його методологічну й теоретичну основи; розкрито наукову новизну, теоретичне й практичне значення дослідження та особистий внесок здобувача; наведено дані про впровадження та апробацію результатів дослідження, представлено структуру дисертації.

У першому розділі – „**Особистісний розвиток майбутнього педагога як предмет наукового дослідження**” – проаналізовано категорію „особистісний розвиток” у педагогічній і психологічній науці; особистісний, особистісно-орієнтований та особистісно-соціальний підходи до професійної підготовки майбутнього педагога; проблему особистісного розвитку майбутнього педагога в освітньому просторі вищого навчального закладу.

Теоретичний аналіз категорії „особистісний розвиток” у педагогічній і психологічній науці показав, що сучасні наукові теорії розвитку особистості ґрунтуються на узагальненні гуманістичних філософських теорій розвитку, в яких розвиток розглядається як одночасно внутрішня і зовнішня активність особистості, спрямована на досягнення еталону особистості завдяки збагаченню її внутрішнього світу та вдосконаленню зовнішніх проявів за умов творчої самореалізації в соціумі. Узагальнення та порівняльний аналіз підходів до визначення понять „розвиток”, „розвиток особистості” (Г.О. Балл, І.Д. Бех, О.В. Бондаревська, С.І. Подмазін, М.Г. Чобітько, І.С. Якиманська та ін.) дозволило визначити *особистісний розвиток* як процес розгортання людського в людині, явище, що стосується цілісної зміни особистості, а не покращення окремих її властивостей і здібностей, та незмінно пов’язується з актуалізацією позитивних сил зростання особистості, її творчого потенціалу, духовно-моральним удосконаленням людини. Визначення ролі та місця процесу особистісного розвитку дало можливість вважати результатом професійного розвитку відповідність поведінки особистості завданням певного етапу професійного становлення. *Професійний розвиток особистості* визначено як неперервний, динамічний процес залучення до професії, професійної реалізації та самореалізації, що здійснюється на основі об’єктивних умов професійної діяльності, під час якого відбувається якісне вдосконалення особистості як суб’єкта - представника певної професії. *Процес професійної підготовки педагогів* в умовах вищого навчального закладу визначено як сукупність соціального, професійного та особистісно-морального розвитку майбутнього фахівця у сприятливих умовах технологічного та науково-методичного забезпечення підготовки в освітньому середовищі вищого навчального закладу.

Здійснено аналіз підходів до обґрунтування сутності особистісного, особистісно орієнтованого та особистісно соціального підходів до професійної підготовки майбутнього педагога. *Особистісний підхід* у професійній підготовці педагога розглядається як система педагогічних впливів, зорієнтованих на розвиток не окремих якостей особистості, а структури особистості в цілому; як інтеграція зовнішніх педагогічних факторів впливу з внутрішньою структурою особистості, яка призводить до особистісного розвитку (В.В.Рибалко, К.Роджерс, І.С.Якиманська). *Особистісно орієнтований підхід* у дисертації розглядається як процес виявлення і формування професійно-важливих якостей, усвідомлення індивідуально-значущої діяльності окремого суб’єкта, у якій реалізується його особистий

досвід. Встановлено, що результати особистісно-орієнтованого підходу не можуть оцінюватися за звичайними статичними критеріями, а виявляються в змінах, що відбуваються в структурі особистості, а саме: змінах у сприйнятті людиною самої себе; автономності, самостійності дій; повноті почуттів; більш зрілому стилі поведінки; наближенні до еталонів поведінки; розумінні інших людей тощо.

Визначено, що особистісно соціальний підхід у професійній підготовці майбутніх соціальних педагогів полягає у включенні особистості в систему соціальних зв'язків, набутті досвіду не лише персоніфікованих ставлень (мікрорівень), а й досвіду взаємодії у соціумі (мезорівень), що засвоюється в найбільш сприятливому соціально-виховному середовищі вищого навчального закладу (О.В.Бондаревська, Л.І. Гриценко). При цьому ставлення суб'єктів процесу професійної підготовки виходить за межі стандартів професійної діяльності, оскільки різнобічність спектру їх взаємодії дозволяє сприяти розвитку не тільки технологічної компетентності майбутнього соціального педагога (форми, методики, прийоми професійної діяльності), а й розвитку особистісних якостей майбутнього соціального педагога.

Особистісний підхід до процесу професійної підготовки виступає як основне концептуальне положення дослідження, а особистісно орієнтований та особистісно соціальний підходи як його похідні, відцентровані до рівня сукупності технологій, форм та методів суб'єкт-суб'єктної педагогічної взаємодії.

Розуміння особистісного розвитку як процесу залучення особистості до суспільних (у тому числі освітніх) цінностей, дозволило визначити поняття *освітнє середовище вищого навчального закладу* як спеціально організовану, особистісно орієнтовану систему професійної підготовки (мета, напрями, змістово-технологічне забезпечення), у якій створюються умови для ефективного професійного та особистісного розвитку майбутнього фахівця. Виявлено *фактори впливу* освітнього середовища вищого навчального закладу на особистісний розвиток майбутнього педагога: активізація ролі соціально-виховних впливів; створення еталонного освітнього середовища; забезпечення конструктивності соціокультурного оточення; відповідність змісту навчально-виховного процесу новітнім культурним, духовним, матеріальним запитам сучасного студентства; комплексний характер загально педагогічної підготовки майбутнього фахівця; загальна педагогізація процесу фахової підготовки; спрямованість навчально-виховного процесу на формування особистості майбутнього педагога; підвищення якості освітніх послуг.

Розвиток особистості студента розглядається як становлення особистості в результаті її соціалізації й виховання в процесі професійної підготовки в умовах вищого навчального закладу. Поняття „*особистісний розвиток студента*” визначається як досягнення студентом у певний період навчання у вищому навчальному закладі рівнів соціальної, професійної та

особистісно-моральної зрілості. Підкреслено, що особистісний розвиток студента – майбутнього соціального педагога відбувається в процесі поступового формування та розвитку сукупності професійно-значущих особистісних якостей.

На основі аналізу сучасних наукових досліджень процесу особистісного розвитку студента узагальнено *чинники особистісного розвитку* майбутнього соціального педагога в процесі професійної підготовки у вищому навчальному закладі, а саме: відповідність системи підготовки майбутніх соціальних педагогів вимогам світового освітнього простору; адаптація змісту фахової підготовки до запитів, потреб суспільства, регіону, громади; сучасність та актуальність запропонованих програм навчання; орієнтація програми підготовки майбутніх соціальних педагогів на їх особистісний та професійний розвиток; підвищення ефективності системи ступеневої освіти; якісне науково-методичне забезпечення процесу особистісного розвитку студента; використання інноваційних технологій і методик організації навчально-виховного процесу; наявність ефективної системи контролю за якістю підготовки; високий науково-педагогічний рівень викладачів; демократизація педагогічної взаємодії; надання студентам більшої можливості вибору предметів, форм навчання та академічної звітності.

У другому розділі – **„Теорія і практика особистісного розвитку майбутнього соціального педагога в процесі професійної підготовки”** – проаналізовано проблему професійної підготовки майбутнього соціального педагога у педагогічній теорії; сучасні моделі професійної підготовки соціального педагога в контексті його особистісного розвитку; особливості особистісного розвитку майбутнього соціального педагога в процесі професійної підготовки; особистісні якості соціального педагога як його професійний інструментарій; результати вивчення сучасного стану особистісного розвитку майбутнього соціального педагога в процесі професійної підготовки у вищих навчальних закладах України.

У розділі здійснено обґрунтування теоретичних засад професійної підготовки майбутнього соціального педагога. Визначено, що сучасна професійна підготовка майбутнього соціального педагога має відповідати світовим стандартам професії, завданням соціальної освіти та відбуватися відповідно державного соціального замовлення, потреб громади та окремих соціальних груп. Проаналізовано *основні міжнародні тенденції у професійній освіті працівників соціальної сфери*, а саме: підтримка високого рівня професійної соціальної (та соціально-педагогічної) роботи як інструмента структурованої соціальної допомоги; зміщення акцентів на підготовку фахівця, здатного працювати безпосередньо з місцевими органами самоврядування, підготовка якого спрямована на виконання запитів громади; спрямування змісту професійної підготовки на проблеми світового співтовариства: зубожіння, екологічні лиха, міграція, війни, етнічні конфлікти тощо.

Професійна підготовка соціальних педагогів розглядається у дисертації як складова соціальної освіти (Н.М. Платонова), що має багаторівневий і багатоаспектний характер, є процесом і результатом формування особистості фахівця, шляхом засвоєння системи професійних знань, умінь та навичок.

Аналіз проблеми професійної підготовки майбутнього соціального педагога в педагогічній теорії (І.П. Грига, М.Б. Євтух, І.Д. Зверева, А.Й. Капська, О.Г. Карпенко, Л.І. Міщик, В.А. Поліщук, С.Я. Харченко та ін.) дозволив визначити вимоги до системи професійної підготовки студентів до соціально-педагогічної діяльності: засвоєння сутності професійної діяльності, формування професійної культури студента, забезпечення особистісного розвитку студента засобами кредитно-модульного навчання, посилення ролі практики та самостійної роботи студента. У процесі дослідження розроблено алгоритм фахової підготовки майбутнього соціального педагога: вивчення соціального замовлення на фахівців соціальної сфери; визначення пріоритетних напрямів професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів (спеціалізації); розробка програм навчання відповідно до запитів, проблем регіону; здійснення навчання на основі моделі спеціаліста відповідно до освітніх стандартів; практична підготовка до виконання функціональних обов'язків; підтримка зворотного зв'язку із закладами соціального спрямування щодо запитів на підготовку фахівця.

Проаналізовано сучасні моделі професійної підготовки соціального педагога в контексті забезпечення його особистісного розвитку. Аналіз вітчизняних моделей професійної підготовки фахівця соціальної сфери (інформаційно дисциплінарної, предметної, рольової, суб'єктно-діяльнісної, особистісно-мотиваційної) дозволив засвідчити, що більшість із них є описом основних видів професійної діяльності, переліку вимог до сукупності знань, умінь та навичок майбутніх фахівців, що висуваються різними галузями суспільного виробництва, науки, культури, соціальної роботи. Огляд зарубіжного досвіду професійної підготовки соціальних працівників і педагогів (Сполучені Штати Америки, Канада, Південноафриканська Республіка, Велика Британія, Норвегія, Швеція, Німеччина, Франція, Польща, Росія) дозволив визначити, що у професійній підготовці фахівця соціальної сфери найпоширенішими є такі моделі: сервісна, соціальної взаємодії, інформаційна, персонологічна, біхевіористична тощо. Встановлено, що найбільш ефективною моделлю професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів для країн із регіональним поділом є *муніципальна модель*, орієнтована на розв'язання соціальних проблем із урахуванням регіональної специфіки та комплексний підхід до підготовки спеціалістів соціальної сфери різної кваліфікації.

Визначено *принципи* (професіографічного аналізу професійної діяльності, пріоритетності формування професійно-значущих якостей, індивідуалізації) моделювання процесу професійної підготовки, спрямованого на забезпечення особистісного розвитку майбутнього соціального педагога. Встановлено, що

розробка моделі професійної підготовки майбутнього соціального педагога в контексті його особистісного розвитку має ґрунтуватися на: галузевому стандарті спеціальності (освітньо-професійна програма, освітньо-кваліфікаційна характеристика, зміст професійних функцій); визначенні мети, змісту, засобів професійної діяльності, професійного інструментарію, необхідного для успішного виконання професійних завдань.

Особливості особистісного розвитку майбутнього соціального педагога в процесі професійної підготовки полягають у: необхідності реалізації особистісного розвитку у взаємозв'язках із загальним розвитком особистості; реалізації процесу особистісного розвитку через проходження стадій соціального, професійного та особистісно-морального розвитку, що задані біологічними, психологічними та соціальними детермінантами в розвитку особистості; обумовленості процесу особистісного розвитку наявністю базових професійно-значущих особистісних якостей; залежності особистісного розвитку від факторів суб'єктивного характеру (схильностей, можливостей, здібностей, ціннісних орієнтацій тощо); зумовленості процесу особистісного розвитку об'єктивними факторами (престижністю професії, її суспільним статусом).

У розділі доведено, що особистісні якості соціального педагога виступають в сучасних умовах його праці професійним інструментарем, оскільки саме від сформованості професійно-значущих якостей залежить ефективність професійної діяльності. Узагальнено підходи до визначення професіоналізму соціального педагога як інтегральної характеристики, яка передбачає володіння ним видами професійної діяльності та наявність професійно-значущих особистісних якостей, які забезпечують ефективне вирішення професійних педагогічних завдань щодо соціалізації дітей та молоді. *Риси особистості* розглядаються як базові якості особистості, за ступенем прояву яких визначають індивідуальні, особистісні відмінності. *Риси характеру* розглядаються у дослідженні (О.О. Бодальов) як описова перемінна, що фіксує інтегральну, диспозиційну стратегію поведінки людини. *Професійно-значущі особистісні якості* майбутнього соціального педагога в дослідженні визначено як систему якостей, що забезпечують ефективність професійної соціально-педагогічної діяльності. Професійно-значущі особистісні якості майбутнього соціального педагога розглянуто в контексті загальнонаукових підходів: соціологічного (відображення тих соціальних характеристик особистості, що істотно впливають на її діяльність: соціальні орієнтири, ціннісні орієнтації, соціальне благополуччя); психологічного (показники протікання психічних процесів, емоційно-вольові показники); психофізіологічного (особливості вищої нервової діяльності, творчі здібності); педагогічного (характерологічні якості, візуальність, перцептивність) тощо.

Вивчення сучасного стану особистісного розвитку майбутнього соціального педагога в семи вищих навчальних закладах України підтвердило

актуальність та доцільність наукового пошуку в обраному напрямку. Встановлено, що професійну підготовку майбутніх соціальних педагогів здійснюють понад п'ятдесят вищих навчальних закладів I-IV рівнів акредитації. У більшості вищих навчальних закладів України запроваджено ступеневу систему підготовки за освітньо-кваліфікаційними рівнями „бакалавр” – „магістр” і кредитно-модульну систему організації навчального процесу. Здійснено аналіз змісту форм та методів професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів за такими напрямками: аналіз змісту освітньо-кваліфікаційної характеристики та освітньо-професійної програми підготовки майбутнього соціального педагога; основних видів діяльності фахівця; функцій та професійних умінь соціального педагога; переліку блоків змістовних модулів та навчальних дисциплін. У результаті визначено питому вагу професійних умінь, структурно-змістових блоків професійної підготовки майбутнього соціального педагога, що спрямовані на розв'язання завдань особистісного розвитку студента в процесі професійної підготовки. Встановлено, що в загальному переліку (1020 пунктів) професійних умінь, визначених Державним галузевим стандартом питома вага професійних умінь, що відповідають завданням особистісного розвитку виявилася несуттєвою – 133 уміння (13%), а в характеристиці окремих професійних умінь особистісний компонент не виявлено чи представлено мінімально; відсоток змістовних модулів, назва яких пов'язана з розвитком особистості студента, становить лише 21% від загальної кількості. Опитування 102 студентів освітньо-кваліфікаційних рівнів „спеціаліст” та „магістр” та 112 спеціалістів Центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді дозволило узагальнити й структурувати (методом ранжування) перелік професійно-значущих особистісних якостей соціального педагога.

Теоретичний аналіз та вивчення сучасного стану особистісного розвитку майбутнього соціального педагога в процесі професійної підготовки у вищому навчальному закладі дозволили згрупувати *професійно-значущі особистісні якості* соціального педагога в шість блоків (гуманістичний, деонтологічний, комунікативний, компетентісний, емоційно-вольовий та організаційний). Професійно-значущі особистісні якості в кожному блоці було структуровано, а саме: *гуманістичний* (терпіння, доброзичливість, доброта, чуйність, альтруїзм); *деонтологічний* (толерантність, тактовність, стриманість, коректність, конфіденційність); *комунікативний* (контактність, увічливість, відвертість, відкритість, уважність); *компетентісний* (відданість справі, обізнаність, об'єктивність, працелюбність, досвідченість); *емоційно-вольовий* (наполегливість, рішучість, активність, упевненість, оптимістичність); *організаційний* (дисциплінованість, пунктуальність, зосередженість, охайність, зібраність). Означена структура відображає по суті *показники* ефективності особистісного розвитку майбутнього соціального педагога.

У третьому розділі – **„Концептуальні підходи до особистісного розвитку майбутнього соціального педагога в умовах вищого навчального**

закладу” – подано розроблену концепцію особистісного розвитку майбутнього соціального педагога в процесі професійної підготовки; технологічну модель забезпечення особистісного розвитку майбутнього соціального педагога у вищому навчальному закладі; визначено критерії ефективності особистісного розвитку майбутнього соціального педагога в процесі його професійної підготовки.

У розділі розкрито основні положення концепції особистісного розвитку майбутнього соціального педагога в процесі професійної підготовки. Особистісний розвиток майбутнього соціального педагога в процесі його професійної підготовки повинен здійснюватися відповідно до науково обґрунтованих та розроблених педагогічних засад розвитку особистості майбутнього соціального педагога в процесі професійної підготовки в умовах вищого навчального закладу, до яких належать: сукупність базових понять, концепцій, технологічна модель, критерії ефективності особистісного розвитку майбутнього соціального педагога, організаційно-методичні умови та педагогічні закономірності особистісного розвитку майбутнього соціального педагога.

Розвиток особистості майбутнього соціального педагога розглядається як розвиток професійно-значущих особистісних якостей студента, що забезпечуватимуть ефективність майбутньої професійної діяльності. Професійно-значущі особистісні якості майбутнього соціального педагога розглядаються як сукупність характерологічних якостей, що відображають: гуманістичний характер дій соціального педагога; пріоритет норм етики працівника соціальної сфери; базові комунікативні якості; обізнаність та сформованість світогляду фахівця; бажання та почуття, якими керується майбутній соціальний педагог; здатність до самоменеджменту, що забезпечують ефективність професійної соціально-педагогічної діяльності. Досягнення ефективності особистісного розвитку майбутнього соціального педагога в процесі професійної підготовки можливе за умови застосування спеціально спроектованих особистісно орієнтованих педагогічних технологій, що реалізують розвиваючий вплив навчально-виховної діяльності. Основним завданням застосування технологізації як способу оптимізації навчально-виховного процесу, є створення механізму особистісного розвитку об'єктів та суб'єктів діяльності. Технології особистісного розвитку майбутнього соціального педагога розглядаються як способи професійного впливу на об'єкт (студент) із метою його покращення, забезпечення ефективного функціонування за рахунок оптимального добору змісту, методів, організаційних форм навчально-виховного процесу.

Зміст професійної підготовки майбутнього соціального педагога виступає як основний компонент його особистісного розвитку, оскільки зміст навчальних дисциплін, що пропонується для засвоєння студентам створює підґрунтя для емоційно-мотиваційного, ціннісного, фахового становлення майбутніх соціальних педагогів у вищому навчальному закладі. Методи

навчально-виховної діяльності розглядаються як спосіб реалізації завдань навчально-виховного процесу, технологічний компонент забезпечення підготовки студентів та як засіб впливу на особистісну сферу майбутнього соціального педагога. При цьому організаційна форма навчального-виховного процесу виступає зовнішнім виявленням методу, що є швидше шляхом, способом досягнення мети й розв'язання завдання, а форма – способом організації змісту роботи, сполучення певних функцій. Потреба майбутніх соціальних педагогів у самоосвіті, саморозвитку, самовдосконаленні, опануванні міцних і глибоких знань обумовлена правильною організацією самостійної роботи студентів. Саме тому ключовим завданням є узагальнення традиційних підходів до розуміння ролі самостійної навчальної роботи в процесі професійної підготовки майбутнього фахівця та визначення особливостей особистісного розвитку майбутнього соціального педагога в процесі самостійної роботи. Професійно-орієнтована практика майбутніх соціальних педагогів розглядається як невід'ємна складова освітньо-професійної підготовки фахівців, основне завдання якої – закріплення здобутих у процесі навчання теоретичних знань, формування в студентів професійних умінь, опанування ними сучасних методів та форм роботи. Включення майбутнього соціального педагога в неперервний процес практики дозволить закласти основи досвіду професійної діяльності, сформувані передумови особистісного розвитку майбутнього фахівця. Охарактеризовано принципи забезпечення особистісного розвитку майбутнього соціального педагога в процесі професійної підготовки в умовах вищого навчального закладу, як-от: системності, цілісності, діалогічності, інтегративності, міждисциплінарності, неперервності, нелінійності, відкритості та розкрито їхній зміст.

У розділі подано розроблену та обґрунтовану авторську *технологічну модель* забезпечення особистісного розвитку майбутнього соціального педагога у вищому навчальному закладі. Технологічна модель відображає мету, завдання та результат особистісного розвитку майбутнього соціального педагога в процесі професійної підготовки у вищому навчальному закладі та засоби його досягнення. *Мету* особистісного розвитку майбутнього соціального педагогами визначено як актуалізацію позитивних сил особистості, її творчого, духовно-морального потенціалу, спрямування на розвиток та саморозвиток студента. Технологічна модель містить змістовий, технологічно-процесуальний компоненти та компонент впливу освітнього середовища. *Змістовий компонент* відображає зміст освітньо-кваліфікаційної характеристики (функції, сфери зайнятості, посади) та зміст освітньо-професійної програми підготовки соціального педагога (навчальний план, навчальні дисципліни; зміст практичної та самостійної роботи студентів). *Технологічно-процесуальний компонент* відображає технологічне забезпечення процесу особистісного розвитку майбутнього соціального педагога (сукупність організаційних форм та методів навчально-виховного процесу). *Компонент впливу освітнього середовища* відображає

фактори впливу освітнього середовища вищого навчального закладу на особистісний розвиток майбутнього соціального педагога. Визначено, що до основних факторів належать: створення еталонного освітнього середовища; забезпечення конструктивності соціокультурного оточення; відповідність змісту навчально-виховного процесу новітнім культурним, духовним, матеріальним запитам сучасного студентства; спрямованість навчально-виховного процесу на формування особистості майбутнього педагога. Виявлено фактори успішності реалізації технологічної моделі забезпечення особистісного розвитку майбутнього фахівця соціальної сфери: урахування тенденцій життєдіяльності певної соціальної групи (студентів вищих навчальних закладів); використання особливостей їхнього соціального досвіду; ефективність визначення критеріїв і механізмів оцінки процесу та результатів навчально-виховної роботи, вибір адекватних шляхів розв'язання проблеми. Усі складові технологічної моделі спрямовано на забезпечення ефективності формування показників особистісного розвитку майбутнього соціального педагога.

У розділі визначено критерії ефективності особистісного розвитку майбутнього соціального педагога в процесі професійної підготовки в умовах вищого навчального закладу (об'єктивні, суб'єктивні та процесуальні). *Об'єктивні* критерії відображають ступінь престижності майбутньої соціально-педагогічної діяльності; готовність до виконання основних функцій соціально-педагогічної роботи; залучення до участі у волонтерському русі. До *суб'єктивних* критеріїв належать: сформованість мотивації до майбутньої соціально-педагогічної діяльності; наявність усвідомлених переконань про необхідність формування та вдосконалення особистісних якостей для успіху в майбутній професійній діяльності; прийняття ціннісних орієнтацій професії соціального педагога як особистих; задоволеність вибором професії; розуміння значущості (соціальної та особистої) майбутньої професійної діяльності. *Процесуальними* критеріями є: повнота та доцільність використання майбутнім соціальним педагогом технологій професійної діяльності; обґрунтованість відбору методів професійного впливу на клієнта; доцільність застосування організаційних форм соціально-педагогічної роботи. Для оцінки ефективності особистісного розвитку майбутнього соціального педагога визначено п'ять рівнів сформованості показників особистісного розвитку майбутнього соціального педагога (*елементарний; інтуїтивний; ситуативний; оптимальний; еталонний*) та подано змістові характеристики кожного з рівнів.

У четвертому розділі – **„Організаційно-методичні умови забезпечення особистісного розвитку майбутнього соціального педагога”** – обґрунтовано зміст професійної підготовки майбутнього соціального педагога в контексті забезпечення його особистісного розвитку; здійснено відбір форм та методів особистісного розвитку майбутнього соціального педагога в умовах вищого навчального закладу; визначено засоби особистісного розвитку майбутнього

соціального педагога в процесі самостійної навчальної діяльності; обґрунтовано авторські педагогічні технології самоактуалізації студентів у процесі професійної практики.

У розділі розкрито *організаційно-методичні умови забезпечення особистісного розвитку майбутнього соціального педагога*: створення позитивного емоційно-сприятливого освітнього середовища; спрямування змістового забезпечення процесу професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів на формування та розвиток професійно-значущих особистісних якостей студента; застосування комплексу методів та організаційних форм навчально-виховного процесу, що ґрунтуються на принципах доцільності, послідовності, неперервності, функціональності та інтегративності; спрямування методів і форм соціально-педагогічної роботи на розвиток показників особистісного розвитку студентів у навчально-виховному процесі; орієнтація змісту та форм самостійної роботи на залучення студентів до самостійної пізнавальної діяльності, самокорекції та самоконтролю; упровадження педагогічних технологій самоактуалізації студентів у процесі професійної практики.

Показано, що зміст підготовки фахівця соціальної сфери в умовах вищого навчального закладу має враховувати відкритість соціального середовища, особливості взаємодії з різними соціальними інститутами, соціальні проблеми певного регіону, конкретні проблеми клієнта; забезпечення посередництва особистості й суспільства тощо. Здійснено аналіз змісту професійної підготовки майбутнього соціального педагога, а саме: матеріалів Державного галузевого стандарту спеціальності „Соціальна педагогіка” освітньо-кваліфікаційного рівня „бакалавр” (освітньо-кваліфікаційна характеристика та освітньо-професійна програма підготовки соціального педагога), навчальних планів та навчальних програм семи вищих навчальних закладів України. Аналіз показав, що зміст професійної підготовки майбутнього соціального педагога структуровано за циклами: гуманітарної та соціально-економічної, природничо-наукової предметної, професійної (професійно-орієнтованої) підготовки. Варіативна частина циклу формується з дисциплін спеціалізації, які встановлює вищий навчальний заклад (із урахуванням інтересів випускаючої кафедри) та дисциплін за вибором студента. Структура навчального плану також містить перелік навчальних та виробничих практик, курсових робіт та форм державної атестації. Контент-аналіз змісту навчальних програм предметів фахової підготовки (кількісний та якісний аналіз завдань курсів, переліку професійних умінь та навичок, назв модулів, тем, змісту лекційного матеріалу, завдань для практичної та самостійної роботи студентів, які можуть бути використані для забезпечення процесу особистісного розвитку майбутнього соціального педагога) показав, що зміст навчальних дисциплін спрямовано на формування лише окремих якостей майбутнього фахівця, які переважно є показниками гуманістичного та комунікативного блоків; найбільш представленими в змісті дисциплін циклу професійно-орієнтованої підготовки виявилися показники

компетентнісного та організаційного блоку; недостатня увага приділяється формуванню та розвитку показників деонтологічного та емоційно-вольового блоків. Визначено, що одним із основних змістових компонентів професійно-орієнтованої підготовки майбутнього соціального педагога є курс „Технології соціально-педагогічної роботи”. Можливості даного курсу в розв’язанні завдань підвищення ефективності особистісного розвитку майбутнього соціального педагога зумовлені тим, що: курс пов’язує навчальну стадію засвоєння студентами переважно теоретичних знань та стадію набуття майбутніми соціальними педагогами практичних умінь та навичок у процесі фахової підготовки студентів (III курс); у процесі оволодіння даною навчальною дисципліною відбувається встановлення зв’язків між теоретичним та технологічним забезпеченням майбутньої соціально-педагогічної діяльності; курс розраховано на максимальну кількість кредитів (6 кредитів – 216 годин); підсумковою формою академічного контролю є екзамен; навчальний курс передбачає написання курсової роботи; зміст курсу включено в програму державної атестації. Встановлено, що головним завданням курсу є набуття студентами навичок реалізації соціально-педагогічних технологій у роботі з різними групами клієнтів. Соціально-психологічні характеристики об’єктів соціально-педагогічної роботи зумовлюють необхідність формування специфічних професійно-значущих особистісних якостей фахівців, що здійснюють соціально-педагогічну роботу з важковиховуваними підлітками, сиротами, бездоглядними та безпритульними дітьми, дітьми-інвалідами, представниками неформальних молодіжних об’єднань тощо.

Здійснено відбір форм і методів навчально-виховного процесу для забезпечення розвитку професійно-значущих особистісних якостей майбутнього соціального педагога в процесі професійної підготовки в умовах вищого навчального закладу. Методи соціально-педагогічної роботи розглядаються як засоби реалізації змісту професійної підготовки студента та впливу на особистісну сферу майбутнього соціального педагога. Доведено, що комплексність застосування загальнонаукових і специфічних методів соціально-педагогічної роботи в сукупності з загально-дидактичними методами набуває значення провідної організаційно-методичної умови особистісного розвитку майбутнього соціального педагога. Встановлено, що участь студентів у проектуванні, розробці, проведенні та аналізі організаційних форм соціально-педагогічної роботи сприяє розвитку професійно-значущих особистісних якостей майбутнього соціального педагога; найбільш ефективні результати щодо особистісного розвитку студентів забезпечуються участю в таких формах роботи, як: бесіда, диспут (дискусія), міні-захист програм, проектів та рольова гра.

Показано, що особистісний розвиток майбутнього соціального педагога в процесі професійної підготовки також зумовлено змістом та формами організації самостійної навчальної роботи студента. Самостійна робота

дослідниками розглядається, як: вияв самостійності розуму студентів, за наявності внутрішніх спонукань та пов'язані з ними осмислення змісту й цілей роботи (Н.В. Кузьміна); спланована пізнавальна діяльність по виконанню різного виду творчих навчальних завдань, яка здійснюється самостійно з метою засвоєння знань, набуття умінь і навичок педагогічної діяльності й вироблення професійно важливих якостей (С.Я. Харченко); засіб засвоєння студентами навчального матеріалу в час, вільний від обов'язкових навчальних занять (О.Г. Мороз); форма аудиторного та позааудиторного навчального процесу репродуктивного й пошуково-творчого характеру та засіб залучення студентів до пізнавальної діяльності, спрямованої на засвоєння професійних знань і вироблення навичок (Г.В. Гунда, В.В. Сагарда). У дисертації *самостійна робота* розглядається як сукупність організаційних форм навчально-виховного процесу, що спрямовані на залучення студентів до самодіяльної пізнавальної діяльності, самокорекції та самоконтролю. Охарактеризовано такі види навчальної самостійної роботи майбутніх соціальних педагогів: робота за зразком, конструктивно-варіативна, евристична та дослідницька самостійна робота й подано варіанти їх використання в курсі „Технології соціально-педагогічної роботи”.

Авторські педагогічні технології самоактуалізації студента в процесі професійної практики розглянуто як сукупність форм та методів самовдосконалення соціального педагога, спрямованих на активну, цілеспрямовану діяльність по систематичному формуванню та розвитку його професійно-значущих особистісних якостей. Здійснено аналіз змісту програм професійно-орієнтованої практики студентів спеціальності „Соціальна педагогіка”. Запропоновано шляхи усунення виявлених розбіжностей у визначенні назв, термінів проходження та баз проведення практик. Встановлено, що для забезпечення розвитку професійно-значущих особистісних якостей студента ефективним є визначення назви практики відповідно до функціоналу практиканта: ознайомча, навчально-виховна, стажерська. Обґрунтовано роль та місце літньої соціально-виховної практики як своєрідного каталізатору системи соціально-виховних впливів, що спрямований на розв'язання завдання особистісного розвитку студентів-практикантів. Визначено переваги роботи літнього оздоровчого табору в розвитку та формуванні професійно-значущих особистісних якостей студента й перелік факторів, що потребують соціально-педагогічного забезпечення такої діяльності.

У п'ятому розділі – **„Організація експериментальної роботи з особистісного розвитку майбутнього соціального педагога”** – подано етапи та методику проведення педагогічного експерименту; проаналізовано результати експериментальної роботи з особистісного розвитку майбутніх соціальних педагогів; розкрито прогностичні напрями діяльності вищого педагогічного навчального закладу щодо особистісного розвитку майбутнього соціального педагога

Педагогічний експеримент включав констатувальний, формувальний і контрольний етапи. На *констатувальному етапі* здійснено: вивчення й аналіз факторів впливу освітнього середовища вищого навчального закладу на особистісний розвиток майбутнього соціального педагога; встановлення та ранжування переліку й характеристик професійно-значущих особистісних якостей майбутнього соціального педагога; аналіз змісту освітньо-кваліфікаційної характеристики соціального педагога (функцій та професійних умінь) педагога; аналіз змісту освітньо-професійної програми підготовки майбутніх соціальних педагогів (переліку блоків, змістовних модулів та навчальних дисциплін); визначення рівня сформованості показників особистісного розвитку студентів контрольних та експериментальних груп. На *формувальному етапі* здійснено: визначення сутності педагогічних засад особистісного розвитку майбутнього соціального педагога в умовах вищого навчального закладу; розробку концепції особистісного розвитку майбутнього соціального педагога в процесі його професійної підготовки; розробку та впровадження технологічної моделі забезпечення особистісного розвитку майбутнього соціального педагога в умовах вищого навчального закладу; дослідження стану особистісного розвитку майбутнього соціального педагога в процесі його професійної підготовки у вищому навчальному закладі; корекцію змісту професійної підготовки майбутнього соціального педагога в контексті виконання завдання його особистісного розвитку; відбір форм і методів соціально-педагогічної роботи як засобів фахової підготовки; визначення впливу форм самостійної роботи студентів на особистісний розвиток майбутнього соціального педагога; розробку авторських педагогічних технологій самоактуалізації студентів у процесі професійної практики. На *контрольному етапі* здійснено: повторне визначення рівня сформованості показників особистісного розвитку студентів контрольних та експериментальних груп; перевірка ефективності виявлених організаційно-методичних умов забезпечення особистісного розвитку майбутнього соціального педагога; визначення перспективних напрямів особистісного розвитку майбутнього соціального педагога в умовах вищого навчального закладу.

Дослідження стану особистісного розвитку майбутнього соціального педагога в процесі його професійної підготовки у вищому навчальному закладі проводилося відповідно до визначених блоків професійно-значущих особистісних якостей та їхньої структури. Експериментальна робота проводилася з використанням таких методів та методик визначення рівня сформованості показників особистісного розвитку майбутнього соціального педагога: контент-аналіз результатів навчально-виховної діяльності (міні-твори, есе, творчі проекти); метод незалежних експертних оцінок; опис і ранжування якісних показників; метод аналізу соціально-педагогічних задач; метод включених спостережень; нарративні методи дослідження.

Стан сформованості показників емоційно-вольового блоку визначався за допомогою опитувальника вивчення професійно-ціннісних орієнтацій працівників педагогічної сфери (Н.М.Нікітіної). Сформованість показників гуманістичного та компетентнісного блоків визначалася за ступенем привабливості для студентів можливостей та вимог, що визначаються даним видом професійної діяльності та виявлялися за допомогою комплексу методик (тестів „Ваша готовність до саморозвитку”, СЖО Д.А.Леонтєєва). Застосовувалися самоописи: „Я в пошуках сенсу життя”; „Мій ідеал соціального педагога”; „Допомога іншим як сенс моєї професії”. Показники організаційного та комунікативного компонентів досліджувалися переважно за допомогою методу незалежних експертних оцінок викладачів фахових дисциплін, наставників академічних груп, працівників деканатів факультетів та дирекцій інститутів. Виміри здійснювалися за допомогою шкали інтенсивності, усередині якої визначилися межі коливань, що дозволило визначити рівні сформованості показників особистісних якостей. Використовувалися довільний опис та ранжування якісних показників, що характеризують особистісний розвиток майбутнього соціального педагога, аналіз результатів навчально-виховної діяльності (міні-твори, есе, творчі проекти). Показники, емоційно-вольового (наполегливість, рішучість, активність, впевненість, оптимістичність) та організаційного компонентів (дисциплінованість, пунктуальність, зосередженість, охайність, зібраність) вивчалися та фіксувалися на основі даних аналізу педагогічних задач та результатів їх розв’язання. Одним із основних став метод цілеспрямованих спостережень, який ми використовували як самостійний, так і в поєднанні з іншими методами.

Для оцінки показників введено поняття „рівня прояву показників особистісного розвитку майбутнього соціального педагога в навчально-виховній діяльності студента”; визначено п’ять рівнів сформованості показників особистісного розвитку майбутнього соціального педагога у вищому навчальному закладі (елементарний; інтуїтивний; ситуативний; оптимальний; еталонний). Для педагогічного оцінювання рівня сформованості показників особистісного розвитку студентів було введено поняття „коефіцієнт сформованості показників особистісного розвитку майбутнього соціального педагога” (k), для визначення якого використано модифікований варіант формули С.О. Сисоевої. Визначення коефіцієнтних величин дозволило здійснити математичну обробку результатів педагогічного оцінювання, запропонувати графічні та табличні варіанти ілюстрації результатів експериментальної роботи, порівняти результати педагогічного оцінювання рівня сформованості показників особистісного розвитку майбутнього соціального педагога студентів контрольних та експериментальних груп (табл.1).

Аналіз результатів педагогічного експерименту дозволяє стверджувати, що існує істотна відмінність рівнів сформованості показників особистісного

розвитку студентів контрольних та експериментальних груп, абсолютний приріст на кінець експерименту має істотну відмінність.

Таблиця 1

Порівняльний аналіз показників особистісного розвитку студентів експериментальних та контрольних груп (абсолютне й відсоткове значення)

Групи	Кількість	Рівні сформованості показників особистісного розвитку									
		еталонний		оптимальний		ситуативний		інтуїтивний		елементарний	
		поч.	зак.	поч.	зак.	поч.	зак.	поч.	зак.	поч.	зак.
		±динаміка		± динаміка		± динаміка		±динаміка		±динаміка	
К	242	2	4	42	44	84	94	64	80	50	20
		0,8%	2%	17%	18%	35%	39%	26%	33%	21%	8%
		+2(1,2%)		+2 (0,8%)		+10 (8%)		+16 (7%)		-30 (12%)	
Е	248	5	12	35	67	88	121	73	36	47	12
		2%	5%	14%	27%	35%	48%	30%	15%	19%	5%
		+7 (3%)		+32 (13%)		+33 (13%)		-37 (15%)		-35 (14%)	

Різниця в показниках позитивної динаміки контрольної та експериментальної груп на еталонному рівні становить 2%, на оптимальному – 12%, на ситуативному – 5%, елементарному – 2%. Найбільш помітним виявився відрив на інтуїтивному рівні, оскільки кількість студентів контрольних груп, які продемонстрували сформованість показників особистісного розвитку на цьому рівні зросла на 7%, а в експериментальних групах зменшилася на 15%, тобто відрив становить 22%. Різниця в кількості студентів, що на час закінчення експерименту не подолали меж елементарного рівня несуттєва (2%). Це свідчить, що в будь-якому випадку є студенти, рівень особистісного розвитку яких буде лишатися незмінно низьким за всіх організаційно-методичних умов впливу. Проте, визначене середнє коефіцієнтне значення студентів даної групи для контрольних та експериментальних груп становить k контр. гр = 0,08, а k експ. гр. = 0,14, що свідчить про наявність позитивної динаміки. Перевірка розбіжностей значення коефіцієнту сформованості показників особистісного розвитку студента особистісного розвитку майбутніх соціальних педагогів здійснювалася з використанням методики П.М.Воловика. Вірогідність результатів педагогічного експерименту встановлювалася за допомогою статистичного t-критерію розподілу Ст'юдента.

У шостому розділі – „Педагогічні закономірності особистісного розвитку майбутнього соціального педагога” – визначено й обґрунтовано педагогічні закономірності процесу особистісного розвитку майбутнього соціального педагога, а саме: гуманізація професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів; залучення студентів до узагальнення та використання

інновацій соціально-педагогічної роботи в організаційних формах навчально-виховного процесу; пріоритет творчого розвитку майбутніх соціальних педагогів.

Теоретичний аналіз поняття „педагогічні закономірності” (В.І. Бондар, С.У. Гончаренко, В.Г. Кремень, С.О. Сисоєва та ін.) дозволив визначити *педагогічні закономірності особистісного розвитку майбутнього соціального педагога* як сукупність об’єктивних, стійких і суттєвих зв’язків у процесі професійної підготовки, що зумовлюють його ефективність щодо розв’язання завдання особистісного розвитку майбутнього соціального педагога. Педагогічні закономірності є базовою основою регулювання взаємодії викладача та студента (майбутнього соціального педагога) щодо організації навчально-виховного процесу у вищому навчальному закладі, спрямованого на особистісний розвиток студента.

Першою педагогічною закономірністю є гуманізація професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів, що розглядається у дисертації в контексті створення сприятливих умов для саморозвитку та самовиявлення особистості (студента та викладача), реалізації пізнавальних запитів, духовних потреб із метою забезпечення ефективності професійного та особистісного розвитку. Узагальнено підходи до визначення умов гуманізації діяльності вищого навчального закладу, а саме: орієнтація навчально-виховного процесу на розвиток особистості студента; модернізація організаційних форм навчально-виховної роботи; організація життєдіяльності студента на засадах свободи вибору; побудова освітньо-виховного середовища вищого навчального закладу на засадах партнерських взаємовідносин та гуманоцентричного міжособистісного спілкування; гнучке та доцільне впровадження кредитно-модульної системи навчання; розгортання системи діяльності органів студентського самоврядування; впровадження нових інформаційних технологій у навчально-виховний процес вищого навчального закладу.

Визначено фактори побудови гуманістичної системи навчально-виховної роботи вищого навчального закладу, спрямованої на особистісний розвиток майбутнього соціального педагога: орієнтація всього навчально-виховного процесу на досягнення мети особистісного розвитку майбутнього соціального педагога; спрямування зусиль професорсько-викладацького складу на розв’язування завдань гуманізації навчально-виховного процесу; визначення динаміки й послідовності зміни в особистісних характеристиках майбутніх соціальних педагогів під час навчання у вищому навчальному закладі.

Друга педагогічна закономірність процесу особистісного розвитку майбутнього соціального педагога – залучення студентів до узагальнення та використання інновацій соціально-педагогічної роботи в організаційних формах навчально-виховного процесу. Інновацію в практиці соціально-педагогічної роботи розглянуто як процес впровадження нетрадиційних організаційних форм та методів роботи з подальшими узагальненням та популяризацією досвіду роботи авторів передових ідей, технологій у соціально-педагогічну

практику. Доведено, що значення передового досвіду в соціально-педагогічній діяльності полягає: у створенні проектів майбутніх перетворень; виявленні оригінальних ідей та задумів; досягненні ефективних сполучень змісту, форм та методів роботи; впровадженні інноваційних методик; узагальненні та пропаганді досягнутих результатів. Визначено алгоритм роботи з узагальнення та систематизації досвіду інновацій соціально-педагогічної роботи: виявлення, діагностика та оцінка інноваційних форм, методів, програм; накопичення фактичного матеріалу та його систематизація; фіксація, опис і теоретико-методичний аналіз ідей, практики; узагальнення та рекомендації, щодо практичного використання інновацій у певних соціальних умовах, із конкретними соціальними групами чи клієнтами.

Третя педагогічна закономірність процесу особистісного розвитку майбутнього соціального педагога – пріоритет творчого розвитку майбутнього соціального педагога. Визначено особливості соціально-педагогічної роботи, які зумовлюють пріоритет творчого розвитку майбутнього соціального педагога в процесі професійної підготовки: ускладнення на етапі прогнозування процесу соціально-педагогічної роботи; потреба в оперативному реагуванні та експромтності дій соціального педагога; втручання в процес роботи непередбачуваних факторів впливу (сімейних, релігійних, екологічних, субкультурних); стихійність у характері поведінки об'єктів соціально-педагогічної роботи. Встановлено, що для процесу творчого розвитку майбутнього соціального педагога характерна стійка, високого рівня активність в органічній єдності з високим рівнем сформованості творчих здібностей та професійно-значущих особистісних якостей, що дозволяє студенту досягти прогресивних, соціально й особистісно вагомих творчих результатів у професійній діяльності.

У **загальних висновках** викладено результати дослідження педагогічних засад особистісного розвитку майбутнього соціального педагога, узагальнено за кількісними та якісними показниками, одержаними в результаті проведено експерименту в семи вищих навчальних закладах України.

У **додатках** наведено аналіз матеріалів Державного галузевого стандарту спеціальності „Соціальна педагогіка” (освітньо-кваліфікаційного рівня „бакалавр”), авторські матеріали, що ілюструють хід та результати дослідження.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення й запропоновано новий підхід до розв'язання проблеми особистісного розвитку майбутнього соціального педагога в процесі професійної підготовки в умовах вищого навчального закладу, що відображено в розробці й обґрунтуванні педагогічних засад особистісного розвитку майбутнього соціального педагога у вищому навчальному закладі.

Результати проведеного дослідження підтвердили правомірність провідних положень загальної та часткових гіпотез, засвідчили ефективність

розв'язання поставлених завдань і дали підстави для формулювання таких висновків:

1. Аналіз ступеню дослідженості проблеми у вітчизняній та зарубіжній педагогічній теорії та практичній діяльності вищих навчальних закладів показав, що вивченню методологічних, теоретичних, методичних аспектів професійної підготовки майбутнього соціального педагога приділяється значна увага. Водночас, світовий досвід підготовки фахівців соціальної сфери, здобутки в розв'язанні завдань їхнього професійного та особистісного становлення актуалізують проблему особистісного розвитку майбутнього соціального педагога, потребують її комплексного, системного висвітлення. Актуальність і перспективність дослідження обраної проблеми зумовлюється: цілісністю та неперервністю процесу професійної підготовки, стандартизацією і ступневістю вищої освіти, наявністю суперечностей, які гальмують реалізацію завдань особистісного розвитку студента в навчально-виховному процесі вищого навчального закладу, неоднорідністю вітчизняних моделей фахової підготовки спеціалістів соціальної сфери.

2. Особистісний підхід у професійній підготовці педагога визначено як систему педагогічних впливів, зорієнтованих на розвиток не окремих якостей особистості, а структури особистості в цілому; як інтеграцію зовнішніх педагогічних факторів впливу з внутрішньою структурою особистості, яка призводить до особистісного розвитку. Особистісно орієнтований підхід подано як процес виявлення і формування професійно-важливих якостей, усвідомлення індивідуально-значущої діяльності окремого суб'єкта, у якій реалізується його особистий досвід. Визначено, що особистісно соціальний підхід у професійній підготовці майбутніх соціальних педагогів полягає у включенні особистості в систему соціальних зв'язків, набутті досвіду не лише персоніфікованих ставлень, а й досвіду взаємодії у соціумі, що засвоюється в найбільш сприятливому соціально-виховному середовищі вищого навчального закладу. Особистісний підхід до процесу професійної підготовки виступає як основне концептуальне положення дослідження, а особистісно орієнтований та особистісно соціальний підходи як його похідні, відцентровані до рівня сукупності технологій, форм та методів суб'єкт-суб'єктної педагогічної взаємодії. Розроблено структуру професійно-значущих особистісних якостей соціального педагога, які визначено як інструментарій професійного самовдосконалення. Професійно-значущі особистісні якості майбутнього соціального педагога в дослідженні визначено як якості, що забезпечують ефективність професійної соціально-педагогічної діяльності. Професійно-значущі особистісні якості структуровано в блоки: гуманістичний; деонтологічний; комунікативний; компетентісний; емоційно-вольовий; організаційний.

3. Педагогічні засади особистісного розвитку майбутнього соціального педагога в процесі професійної підготовки розглядаються як

сукупність фундаментальних наукових положень: педагогіки та психології щодо розвитку особистості (поняття, концепції, моделі, педагогічні закономірності); теорії та методики професійної освіти й соціальної педагогіки, що спрямовані на забезпечення досягнення мети та завдань професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів. Педагогічні засади особистісного розвитку майбутнього соціального педагога в умовах вищого навчального закладу містять: концепцію, технологічну модель, критерії ефективності особистісного розвитку майбутнього соціального педагога, організаційно-методичні умови та педагогічні закономірності особистісного розвитку майбутнього соціального педагога в процесі професійної підготовки в умовах вищого навчального закладу.

4. Концепція особистісного розвитку майбутнього соціального педагога в процесі професійної підготовки ґрунтується на положенні про те, що особистісний розвиток майбутнього соціального педагога в процесі його професійної підготовки повинен здійснюватися відповідно до науково обґрунтованих та розроблених педагогічних засад розвитку особистості майбутнього соціального педагога в процесі професійної підготовки в умовах вищого навчального закладу. Розвиток особистості майбутнього соціального педагога розглянуто як розвиток професійно-значущих особистісних якостей студента, що забезпечуватимуть ефективність майбутньої професійної діяльності. Технології особистісного розвитку майбутнього соціального педагога визначено як способи професійного впливу на об'єкт (студент) із метою його покращення, забезпечення ефективного функціонування за рахунок оптимального добору змісту, методів, організаційних форм навчально-виховного процесу. Зміст професійної підготовки майбутнього соціального педагога подано як основний компонент його особистісного розвитку. Методи навчально-виховної діяльності розглянуто як спосіб реалізації завдань навчально-виховного процесу, засіб впливу на особистісну сферу майбутнього соціального педагога. Особистісний розвиток студентів – майбутніх соціальних педагогів відбувається в процесі проектування, розробки та проведення організаційних форм роботи. У процесі особистісного розвитку майбутнього соціального педагога значної уваги потребують удосконалення та модернізація форм самостійної роботи студентів. Визначено, що створення передумов особистісного розвитку майбутнього фахівця забезпечить включення майбутнього соціального педагога в неперервний процес професійно-орієнтованої практики.

5. Технологічна модель забезпечення особистісного розвитку майбутнього соціального педагога у вищому навчальному закладі відображає необхідність реалізації мети особистісного розвитку майбутнього соціального педагога, урахування принципів та закономірностей особистісного розвитку майбутнього соціального педагога у вищому навчальному закладі. Технологічна модель містить змістовий, технологічно-процесуальний

компоненти та компонент впливу освітнього середовища. Змістовий компонент відображає зміст освітньо-кваліфікаційної характеристики (функції, сфери зайнятості, посади) та зміст освітньо-професійної програми підготовки соціального педагога (навчальний план, навчальні дисципліни; зміст практичної та самостійної роботи студентів). Технологічно-процесуальний компонент відображає технологічне забезпечення процесу особистісного розвитку майбутнього соціального педагога (сукупність організаційних форм та методів навчально-виховного процесу). Компонент впливу освітнього середовища містить фактори впливу освітнього середовища вищого навчального закладу на особистісний розвиток майбутнього соціального педагога: створення еталонного освітнього середовища; забезпечення конструктивності соціокультурного оточення; відповідність змісту навчально-виховного процесу новітнім культурним, духовним, матеріальним запитам сучасного студентства; спрямованість навчально-виховного процесу на формування особистості майбутнього педагога. Складові технологічної моделі спрямовано на забезпечення ефективності показників особистісного розвитку майбутнього соціального педагога.

6. Визначено критерії ефективності особистісного розвитку майбутнього соціального педагога: об'єктивні, суб'єктивні та процесуальні. Для оцінки прояву показників особистісного розвитку майбутнього соціального педагога введено поняття рівня сформованості показників особистісного розвитку в навчально-виховній діяльності студента. Визначено п'ять рівнів особистісного розвитку майбутнього соціального педагога у вищому навчальному закладі (елементарний; інтуїтивний; ситуативний; оптимальний; еталонний) та запропоновано змістові характеристики кожного з рівнів, що визначають специфіку їхніх проявів і взаємозв'язків. У ході експериментальної роботи доведено, що існує істотна відмінність рівнів сформованості показників особистісного розвитку студентів контрольних та експериментальних груп, абсолютний приріст на кінець експерименту має істотну відмінність. Найбільш помітним виявився відрив на інтуїтивному рівні сформованості показників особистісного розвитку майбутнього соціального педагога.

7. Організаційно-методичними умовами забезпечення особистісного розвитку майбутнього соціального педагога є: створення позитивного емоційно-сприятливого освітнього середовища; спрямування змістового забезпечення процесу професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів на формування та розвиток професійно-значущих особистісних якостей студента; застосування комплексу методів та організаційних форм навчально-виховного процесу, що ґрунтуються на принципах доцільності, послідовності, неперервності, функціональності та інтегративності; спрямування методів і форм соціально-педагогічної роботи на розвиток показників особистісного розвитку студентів у навчально-виховному процесі; орієнтація змісту та форм самостійної роботи на залучення студентів до самостійної пізнавальної

діяльності, самокорекції та самоконтролю; упровадження педагогічних технологій самоактуалізації студентів у процесі професійної практики.

8. Розроблено навчально-методичний комплекс для забезпечення особистісного розвитку майбутнього соціального педагога в процесі його професійної підготовки у вищому навчальному закладі. До нього ввійшли: навчально-методичний комплекс до курсу „Технології соціально-педагогічної роботи” (навчально-методична програма курсу, навчально-методична картка дисципліни, навчальний посібник „Технології соціально-педагогічної роботи”, курс лекцій „Технології соціально-педагогічної роботи”, програма підготовки до літньої соціально-виховної практики); умови творчого конкурсу для абітурієнтів спеціальності „Соціальна педагогіка”; рекомендації по організації та проведенню асистентської (викладацької) практики для науково-методичного забезпечення професійної підготовки студентів спеціальності „Соціальна педагогіка”.

9. Педагогічні закономірності особистісного розвитку майбутнього соціального педагога розглядаються як сукупність об'єктивних, стійких і суттєвих зв'язків у процесі професійної підготовки, що зумовлюють його ефективність щодо розв'язання завдання особистісного розвитку майбутнього соціального педагога. Теоретико-методичний аналіз проблеми дослідження й аналіз експериментальних даних дозволили сформулювати такі педагогічні закономірності особистісного розвитку майбутнього соціального педагога: гуманізація професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів; залучення студентів до узагальнення та використання інновацій соціально-педагогічної роботи в організаційних формах навчально-виховного процесу; пріоритет творчого розвитку майбутніх соціальних педагогів. Процес гуманізації професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів розглянуто як створення сприятливих можливостей для саморозвитку та самовиявлення особистості (як студента, так і викладача); узагальнення та використання інновацій соціально-педагогічної роботи подано як алгоритм впровадження нетрадиційних організаційних форм та методів роботи з подальшим узагальненням досвіду роботи відомих авторів передових ідей соціально-педагогічної практики; творчий розвиток визначено як пріоритетний показник особистісного розвитку майбутнього соціального педагога.

Реалізація основних положень дослідження спрямовується на якісне доповнення існуючої педагогічної практики професійної підготовки майбутнього соціального педагога, а також на подальше вдосконалення педагогічних засад особистісного розвитку майбутніх фахівців умовах інтеграції вищої освіти України в світовий і європейський освітній простори.

На основі узагальнення результатів дослідження визначено *прогностичні напрями* особистісного розвитку майбутнього соціального педагога в процесі професійної підготовки: використання змістових та технологічних ресурсів четвертого року навчання освітньо-кваліфікаційного рівня „бакалавр”; створення системи наскрізного педагогічного керівництва творчою діяльністю студентів; визначення перспектив проведення творчого конкурсу для

абітурієнтів для особистісного розвитку майбутнього соціального педагога; використання асистентської практики як умови особистісного розвитку студента-магістра.

Подальшого дослідження *потребують*: проблеми управління якістю професійної підготовки магістрів соціальної педагогіки; теоретичні та методичні засади особистісного розвитку майбутнього соціального педагога засобами позанавчальної виховної роботи; розробка технологій особистісного розвитку майбутнього соціального педагога в процесі професійної підготовки засобами дистанційної освіти.

ОСНОВНІ МАТЕРІАЛИ ДИСЕРТАЦІЇ ВИКЛАДЕНО В РОБОТАХ:

Монографії

1. Вайнола Р.Х. Технологічний підхід до становлення творчої особистості соціального педагога / Педагогічна творчість: методологія, теорія, технології: [монографія]/ [В.П.Андрущенко, С.О.Сисоєва, Н.В.Гузій, Н.В.Кічук, В.Ф.Хомич, М.О.Лазарєв, Л.О.Мільто, Р.Х.Вайнола]; за ред. С.О.Сисоєвої, Н.В.Гузій – К.: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2005. – 183 с. (авт.: Розділ 7. – С.168-182).
2. Вайнола Р. Х. Особистісний розвиток майбутнього соціального педагога в процесі професійної підготовки : монографія / Вайнола Р. Х. ; за ред. С. О. Сисоєвої; М-во освіти і науки України, НПУ імені М. П. Драгоманова. – Запоріжжя: ХНРБЦ, 2008. – 460 с.

Підручники та навчально-методичні посібники

3. Технології соціально-педагогічної роботи: : навч. посіб. ; за ред. А.Й. Капської. – К., 2000. – 372 с. (авт.: С. 14-22, 98-105, 130-146, 297-302).
4. Актуальні проблеми соціально-педагогічної роботи (модульний курс дистанційного навчання) /А. Й. Капська, О. В. Безпалько, Р. Х. Вайнола ; за ред. А.Й. Капської.– К.: Наук. Світ, 2002 – 164с. (авт.:С.84-161)
5. Соціальна педагогіка: Підручник ; за ред. А.Й. Капської.– Київ: ЦНЛ, 2003. – 256 с. (авт.: С.84-92,157-164), (Рекомендовано міністерством освіти і науки України).
6. Культура життєвого самовизначення: навч. посіб. 1-4 кл. ; за ред. І.Д.Зверєвої. – К., 2004. – 456 с.(авт.:С.251-288).
7. Культура життєвого самовизначення: навч. посіб. 5-9 кл. ; за ред. І.Д.Зверєвої. – К., 2003. – 536 с. (авт.:С.55-67, 126-134, 355-368).
8. Культура життєвого самовизначення: навч. посіб. 10-12кл.; за ред. І.Д.Зверєвої. – К.,2004. – 316 с.(авт.:С.59-83).

9. Соціальна робота в Україні. Навч. посібник. Вид. 2-ге, перероб і доп. / І.Д.Зверєва, О.В. Безпалько, С.Я.Харченко та ін.; За заг. ред. І.Д.Зверєвої, Г.М. Лактіонової. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 254с. (авт.:С.70-82), (Рекомендовано міністерством освіти і науки України).
10. Соціальна робота: технологічний аспект: навч. посіб. ; за ред. А.Й. Капської. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 352 с. (авт.: С.46-70), (Рекомендовано міністерством освіти і науки України).
11. Соціальна педагогіка. Підручник ; за ред. А.Й. Капської. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 468 с. (авт.: С.420-444), (Рекомендовано міністерством освіти і науки України).
12. Вайнола Р.Х. Технологізація соціально-педагогічної роботи: теорія та практика : навч. посіб. [для студ.] / Ренате Хейкіївна Вайнола; за ред. С. О. Сисоевої. – К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2008. – 134 с.
13. Вайнола Р.Х. Технології соціально-педагогічної роботи : курс лекцій [для студентів спеціальності 6.010105 „Соціальна педагогіка" ден. та заоч. форми навч.] / Ренате Хейкіївна Вайнола ; відп. за вип. М. М. Прядко. – К.: КМПУ ім. Б.Д. Грінченка, 2008. – 152 с.

Програми

14. Вайнола Р.Х. Технології соціально-педагогічної роботи: програма курсу / Р.Х.Вайнола // Соціальна педагогіка: навч.-метод. комплекс ; за ред. А.Й. Капської.– К.: ДЦССМ, 2003. – 338с. (авт.: С.202-221).
15. Вайнола Р.Х. Програма курсу „Технології соціально-педагогічної діяльності” / Р.Х.Вайнола // Соціальна педагогіка: навч.-метод. комплекс.; за ред. А.Й. Капської. – Том 2.– К.: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2005. – 338с. (авт.: С.113-132).

Статті у провідних фахових виданнях

16. Вайнола Р.Х. Формування та розвиток характерологічних якостей творчої особистості в системі виховної роботи / Р. Х. Вайнола // Соціалізація особистості: зб. наук. пр. ; за ред. А. Й. Капської. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 1999. – С. 44-54.
17. Вайнола Р.Х. Методика проведення соціальним педагогом групової психолого-педагогічної терапії/ Р. Х. Вайнола // Соціалізація особистості : зб. наук. пр. ; за ред. А. Й. Капської. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 1999. Випуск 2. – С.93-97.
18. Вайнола Р.Х. Формування та розвиток мотиваційних орієнтирів школярів / Р.Х. Вайнола // Наука і сучасність: зб. наук. пр. НПУ імені М.П.Драгоманова. – К.: Логос, 1999. ч.ІІІ. – С.21-27.

19. Вайнола Р.Х. Соціально-педагогічні умови і принципи організації роботи терапевтичної групи / Р.Х. Вайнола // Наукові записки: зб. наук. статей НПУ імені М.П.Драгоманова. – К.:НПУ, 2001. Випуск 40. – С.89-91.
20. Вайнола Р.Х. Рекламно-інформаційні технології в діяльності соціальних працівників / Р.Х.Вайнола // Проблеми педагогічних технологій.: зб. наук. пр. – Луцьк, – 2002. Випуск 2. – С.89-96.
21. Вайнола Р.Х Деякі аспекти формування та розвитку творчої особистості засобами дискусійних форм соціально-педагогічної діяльності / Р.Х. Вайнола // Проблеми педагогічних технологій.: зб. наук. пр. – Луцьк, 2004. – С.37-45.
22. Вайнола Р.Х. Особливості соціальної вуличної роботи в умовах великого міста / Р.Х. Вайнола // Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. : сер. №11 Соціологія. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. Управління. : зб. наук. пр. – К.: НПУ ім. М.П.Драгоманова, 2004. –№1(23). – С.48-54.
23. Вайнола Р.Х. Соціально-педагогічні технології формування творчої особистості / Р.Х. Вайнола // Науковий вісник Чернівецького університету. Випуск 225. Педагогіка і психологія. – Чернівці: Рута, 2005. – С.6-10.
24. Вайнола Р.Х. Творча особистість в ракурсі соціально-педагогічної діяльності / Р.Х. Вайнола // Соціальна робота в Україні: теорія і практика. К. – 2005. –№3(11). – С.38-48.
25. Вайнола Р.Х. Деякі підходи до теоретичного обґрунтування процесу особистісного розвитку майбутнього соціального педагога / Р.Х. Вайнола // Соціальна робота в Україні: теорія і практика. Науково-методичний журнал. №1. – К.: 2005. – С.21-30.
26. Вайнола Р.Х. Педагогічні засади особистісного розвитку майбутнього соціального педагога в процесі самостійної роботи / Р. Х. Вайнола // Соціалізація особистості : зб. наук. пр. ; за ред. А. Й. Капської. – К. : НПУ імені М.П.Драгоманова, 2006. – Том XXVI. – С.18-29.
27. Вайнола Р.Х. Особистісний розвиток майбутнього соціального педагога як чинник професійного становлення / Р.Х. Вайнола // Педагогічний процес: теорія і практика : зб. наук. пр. Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України, Благодійний фонд імені Антона Макаренка. – К.: Міленіум, 2006. – С.6-15.
28. Вайнола Р.Х. Особистісний розвиток майбутнього соціального педагога засобами дискусійних форм навчального процесу / Р.Х. Вайнола // Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. : сер. 16. Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики : зб. наук. пр.; за ред. О.Г.Мороза, Н.В.Гузій та ін. – Вип.5 (15). – К.: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2006. – С.107-112.
29. Вайнола Р.Х. Особливості професійної підготовки майбутнього педагога в контексті особистісного підходу / Р.Х. Вайнола // Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. : сер. 11. Соціологія. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. Управління : зб. наук. пр. – К.: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2006. – Випуск 4. – С.55-61.

30. Вайнола Р.Х. Модель особистісного розвитку майбутнього соціального педагога / Р.Х. Вайнола // Педагогічний процес: теорія і практика.: зб наук. пр. Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України, Благодійний фонд імені Антона Макаренка. – Випуск 5. – К.: Екмо, 2006. – С.16-28.
31. Вайнола Р.Х. Реалізація особистісно-орієнтованого підходу до професійної підготовки майбутнього соціального педагога в освітньому середовищі вищого навчального закладу / Р.Х. Вайнола // Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. : *сер.5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*: зб. наук. пр. ; за ред. Т.В.Ладиченко. – Випуск 4. – К.: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2006. – С.36-42.
32. Вайнола Р.Х. Фактори впливу вузівського освітнього середовища на особистісний розвиток майбутніх соціальних педагогів / Р.Х. Вайнола // Науковий часопис НПУ ім. М.П.Драгоманова. : *сер. 11. Соціологія. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. Управління* : зб. наук. пр. – К.: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2007. – Випуск 5.(Частина I) – С.78-83.
33. Вайнола Р.Х. Сучасні моделі професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів в контексті особистісно-орієнтованої парадигми / Р.Х.Вайнола // Вісник Луганського національного педагогічного університету імені Тараса Шевченка. – Педагогічні науки, № 6(123), 2007. – С.29-38.
34. Вайнола Р.Х. Пріоритет особистісного розвитку майбутнього соціального педагога в зарубіжних моделях професійної підготовки / Р.Х. Вайнола // Соціалізація особистості : зб. наук. пр. ; за ред. А. Й. Капської. – К. : НПУ, 2007. – Том XXVIII. – С.14-26.
35. Вайнола Р.Х. Забезпечення якості освіти майбутніх соціальних педагогів / Р.Х. Вайнола // Педагогічний процес: теорія і практика. : зб наук. пр. Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України, Благодійний фонд імені Антона Макаренка. – Випуск 2. – К.: Екмо, 2007. – С.6-18.
36. Вайнола Р.Х. Місце особистісного розвитку майбутнього соціального педагога у змісті його професійної підготовки / Р.Х. Вайнола // Педагогічні науки: зб. наук. пр. – Частина друга: неперервна освіта: проблеми, пошуки, перспективи.– Суми: СумДПУ ім. А. С.Макаренка, 2007. – С.252-256.
37. Вайнола Р.Х. Технології особистісного розвитку майбутніх соціальних педагогів у процесі професійно орієнтованої практики / Р.Х. Вайнола // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету. Випуск 50. – *сер.: Педагогічні науки.*– Чернігів: ЧДПУ, 2008.– С.32-37.
38. Вайнола Р. Х. Місце словесних групових форм роботи в системі професійної підготовки соціального педагога / Р. Х. Вайнола // Соціалізація особистості : зб. наук. пр. ; за ред. А. Й. Капської. – К. : НПУ, 2008. – Том XXX. – С. 140-152.
39. Вайнола Р.Х. Моделювання процесу професійної підготовки майбутнього соціального педагога в контексті його особистісного розвитку / Р. Х. Вайнола // Наукові записки Ніжинського національного державного

- університету імені М. Гоголя : *сер.: Психолого-педагогічні науки* ; за ред. Є. І. Коваленко. – Ніжин : Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2008. – С. 41-46.
40. Вайнола Р.Х. Кредитно-модульна система організації навчального процесу як чинник особистісного розвитку майбутнього соціального педагога / Р. Х. Вайнола // Науковий вісник Чернівецького університету : *сер.: Педагогіка та психологія*. – Чернівці : Рута, 2008. – Вип. 363.– С. 3-9.
41. Вайнола Р.Х. Місце проблем технологізації соціальної роботи в змісті професійної підготовки майбутнього соціального педагога / Р. Х. Вайнола // Вісник Черкаського університету : *сер.: Педагогічні науки* / [гол. ред. А. І. Кузьмінський]. – Черкаси : ЧНУ, 2008. – Вип. 121. – С. 25-31.
42. Вайнола Р.Х. Гуманізація освітнього середовища як чинник особистісного розвитку майбутнього соціального педагога / Р.Х. Вайнола // Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова : *сер 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*: зб. наук. пр. – Випуск 10. – К.: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2008 . – С.49-55.

Тези наукових та науково-практичних конференцій

43. Вайнола Р.Х. Особливості соціально-педагогічної роботи в умовах вуличного простору/ Р.Х. Вайнола : матеріали доповідей на Міжнародній науково-практичній конференції [Соціальна робота в Україні на початку XXI століття: проблеми теорії і практики], (Київ, 29-31 жовт. 2002 р.). Частина II. – К., 2002, С.63-71.
44. Вайнола Р.Х. Особливості творчої діяльності в соціально-педагогічній роботі. / Р.Х. Вайнола // Науковий вісник Чернівецького університету. : зб. наук. пр. – Випуск 23. – Чернівці: Рута, 2005, С. 25-28.
45. Вайнола Р.Х. Особистісний підхід як передумова особистісного розвитку майбутнього соціального педагога / Р.Х. Вайнола : матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції [Соціальна робота і сучасність: теорія і практика], (Київ, 18-19 травня 2006 р.). – К.: ІВЦ „Видавництво „Політехніка”, 2006. – С.114-115.
46. Вайнола Р.Х. Педагогічні засади особистісного розвитку майбутнього соціального педагога у вищому педагогічному навчальному закладі / Р.Х.Вайнола : матеріали IX Міжнародної науково-практичної конференції [„Наука та освіта – 2006”] – Том 3. *Педагогічні науки*.– Дніпропетровськ: Наука та освіта, 2006. – С.91-93.
47. Вайнола Р.Х. Формування особистісної готовності майбутнього соціального педагога до здійснення соціального супроводу інвалідів / Р.Х.Вайнола // Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами: тези доповідей. – К.: Університет „Україна”, 2006. – С. 48-49.
48. Вайнола Р.Х. Оцінка якості надання освітніх послуг майбутнім соціальним педагогам в умовах вищого навчального закладу / Р.Х. Вайнола :

матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 15-річчю факультету соціальної педагогіки та психології [Теорія та практика підготовки соціальних педагогів та психологів у вищому навчальному закладі: досвід, проблеми та перспективи], (Запоріжжя, 17-19 травня 2007 р.); ред. Пономаренко О.В. – Запоріжжя: ЗНУ, 2007. – С.14-17.

Публікації в інших виданнях

49. Вайнола Р.Х. Формування та розвиток мотиваційних та характерологічних якостей творчої особистості школяра / Р.Х. Вайнола // Творчість в технології виховання та навчання : зб. наук. пр. – Київ-Запоріжжя, 1998.– С. 69-72.
50. Вайнола Р.Х. Особливості діяльності волонтерів у соціальній вуличній роботі / Р.Х. Вайнола // Волонтерський рух в Україні: тенденції розвитку / Вайнола Р.Х., Капська А.Й., Комарова Н.М. – К.: Академпрес, 1999. – С. 90-98.
51. Вайнола Р.Х. Особливості формування та розвитку творчої особистості вихованця в умовах канікулярного періоду / Р.Х. Вайнола // Діяльність центрів ССМ по літньому оздоровленню дітей та молоді ; за ред. С. В. Толстоухової, І.М. Пінчук. – К.:УДЦССМ, 2000 – С. 20-32.
52. Соціальна робота з підлітками та молоддю / Інформ.-аналіт. звіт за 2000 рік. [Вайнола Р.Х., Пінчук І.М., Толстоухова С.В.]; за ред.С.В.Толстоухової. – К.:УДЦССМ, 2001.– 146 с. (авт.:С.36-124).
53. Технологізація волонтерської роботи у сучасних умовах ; за ред. А.Й. Капської. – К., 2001. – 140с. (авт.: С. 26-68).
54. Вайнола Р.Х. Особливості використання ігрових технік в соціальній вуличній роботі: методичні рекомендації для соціальних педагогів. / Р.Х. Вайнола – К.:НПУ імені М.Драгоманова, 2001. – 48 с.
55. Вайнола Р.Х. Проблеми технологізації соціальної роботи / Р.Х. Вайнола // Сучасний стан і перспективи розвитку соціально-гуманітарних наук та освіти [укл Б.І.Андрусишин, Р.Х.Вайнола]. – К.: НПУ імені М.Драгоманова, 2002. –С. 59-65.
56. Вайнола Р.Х. Особливості організації і проведення навчання спеціалістів за програмою „Ігротеки на вулиці”: методичні рекомендації./ Вайнола Р.Х., Рочева О.А. – К.: Логос, 2002. – 48 с. (авт.: С. 14-45.)
57. Вайнола Р.Х. Місце групових словесних форм роботи в профілактиці ВІЛ/СНІДу та ризикованої поведінки / Р.Х. Вайнола // Активні методи просвітницької діяльності у профілактиці ВІЛ/СНІДу та ризикованої поведінки: посібник для спеціалістів приймальників-розподільників, притулків для неповнолітніх та виховних колоній ; за ред Вайноли Р.Х., Лях Т.Л. – К.: ДКБ „Ротекс”, 2007. – 190 с. (авт.: С.46-54.)
58. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головний ред. В.Г. Кремень. – К.: Юрінком Інтер, 2008.– 1040 с. (авт.: С. 32, 418-419; 850; 852-855; 856-858).

АНОТАЦІЇ

Вайнола Р.Х. Педагогічні засади особистісного розвитку майбутнього соціального педагога в процесі професійної підготовки. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.04 – теорія та методика професійної освіти. – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. – Київ, 2009.

У дисертації розроблено й обґрунтовано: структуру професійно-значущих особистісних якостей соціального педагога; педагогічні засади особистісного розвитку майбутнього соціального педагога в процесі професійної підготовки у вищому навчальному закладі: сукупність базових понять, концепція особистісного розвитку майбутнього соціального педагога в процесі професійної підготовки; технологічна модель забезпечення особистісного розвитку майбутнього соціального педагога в процесі професійної підготовки у вищому навчальному закладі; критерії ефективності, організаційно-методичні умови та педагогічні закономірності особистісного розвитку майбутнього соціального педагога в процесі професійної підготовки у вищому навчальному закладі.

Удосконалено зміст, методи та організаційні форми навчально-виховного процесу освітньо-професійної програми підготовки майбутнього соціального педагога на основі положень кредитно-модульної системи.

Подальшого розвитку набули принципи, стадії особистісного розвитку майбутнього соціального педагога; фактори впливу вузівського освітнього середовища на розвиток особистості студента.

Розроблено та впроваджено навчально-методичний комплекс для забезпечення особистісного розвитку майбутнього соціального педагога в процесі його професійної підготовки у вищому навчальному закладі.

Ключові слова: особистісний розвиток, особистісний підхід, особистісні якості, педагогічні засади особистісного розвитку майбутнього соціального педагога, організаційно-методичні умови особистісного розвитку, педагогічні закономірності особистісного розвитку.

Вайнола Р.Х. Педагогические основы личностного развития будущего социального педагога в процессе профессиональной подготовки. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора педагогических наук по специальности 13.00.04 – теория и методика профессионального образования. – Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова. – Киев, 2009.

В диссертации разработаны и доказаны: структура профессионально-значимых личностных качеств социального педагога; педагогические основы личностного развития будущего социального педагога в процессе профессиональной подготовки в высшем учебном заведении: совокупность

базовых понятий; концепция личностного развития будущего социального педагога; технологическая модель обеспечения личностного развития будущего социального педагога в процессе профессиональной подготовки в высшем учебном заведении; критерии эффективности, организационно-методические условия и педагогические закономерности личностного развития будущего социального педагога в процессе профессиональной подготовки.

Система профессиональной подготовки будущего социального педагога, направленная на обеспечение личностного развития рассматривается в единстве реализации трех взаимообусловленных стадий: профессиональной, социальной и личностно-моральной.

Разработана и апробирована технологическая модель личностного развития будущего социального педагога в процессе профессиональной подготовки, которая включает: цель, принципы и закономерности личностного развития будущего социального педагога; содержательное и технологическое обеспечение процесса профессиональной подготовки; факторы влияния вузовской образовательной среды; компоненты и показатели личностного развития будущего социального педагога.

Усовершенствовано содержание учебно-профессиональной программы подготовки будущего социального педагога на основе положений кредитно-модульной системы; методы и организационные формы учебно-воспитательного процесса в контексте выполнения заданий личностного развития будущего социального педагога

Определены принципы личностного развития будущего социального педагога: системности, целостности, диалогичности, интегративности, междисциплинарности, нелинейности, открытости.

Предложена характеристика уровней формирования показателей личностного развития будущего социального педагога (элементарного, интуитивного, ситуативного, оптимального, эталонного).

Внедрена комплексная методика педагогической оценки уровня сформированности показателей личностного развития будущего социального педагога в процессе профессиональной подготовки.

В работе определены организационно-методические условия личностного развития будущего социального педагога и экспериментально подтверждена их эффективность.

Сформулированы педагогические закономерности личностного развития будущего социального педагога: гуманизация профессиональной подготовки будущих социальных педагогов; приобщение студентов к обобщению и использованию инноваций социально-педагогической работы в организационных формах учебно-воспитательного процесса; приоритет творческого развития будущего социального педагога.

Разработан и внедрен учебно-методический комплекс материалов для специалистов образовательной и социальной сфер для обеспечения эффективности процесса личностного развития будущего социального педагога.

Ключевые слова: личностное развитие, личностный подход, личностные качества, педагогические основы личностного развития будущего социального педагога, организационно-методические условия личностного развития, педагогические закономерности личностного развития.

Vainola R. H. Pedagogic basics for personality development in professional training of future social pedagogue. - Manuscript.

Thesis for acquiring of Pedagogic Sciences Doctor's degree in major 13.00.04-theory and methods of professional education.- National Pedagogic University named after M. P. Dragomanov. - Kyiv, 2009.

In this thesis the author has developed and substantiated: the structure of personal features of social pedagogue important for profession; pedagogic basics for personality development of future social pedagogue in the process of professional training at a higher educational institution; aggregate of basic notions, concept of personality development of future social pedagogue in professional training; technological model of insuring of personality development of future social pedagogue in the process of professional training at a higher educational institution; efficiency criteria, organizational and methodological conditions and pedagogic principles of personality development of future social pedagogue in the process of professional training at a higher educational institution.

It has been improved a substance, methods and organizational forms of educational process of social pedagogue training program on the basis of credit-module system.

The author has been advanced principles, stages of personality development of future social pedagogue; factors of influence of a higher education institution environment on development of student's personality.

Training and methodological complex for insuring of personality development of future social pedagogue in the process of his/her professional training at a higher educational institution have been developed and implemented.

Key words: personality development, personal approach, personal features, pedagogic basics for personality development in professional training of future social pedagogue, organizational and methodological conditions of personality development, pedagogic principles of personality development.